

รัฐแบบอื่นกับความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น

แม้การปักปันเขตแดนเพื่อแบ่งสยาม-พม่าจะดำเนินมาเนิ่นนาน แผนภูมิศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตกจะประสบชัยชนะเหนือแผนที่ภูมิจักรวาลของสยาม ตำรารัฐศาสตร์สมัยใหม่จะถูกพำสอนในมหาวิทยาลัยไทย แต่ไทยพลัดถิ่นเพิ่งกลายเป็นไทยเถื่อนในสังคมไทยและไม่อาจเป็น “ไทยในทางราชการ” เมื่อประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การไม่เป็น “ไทยในทางราชการ” เกิดภายใต้เงื่อนไขความเข้าใจในเรื่องรัฐ ชาติและรัฐ-ชาติแบบเฉพาะเจาะจงชุดหนึ่ง

แต่รัฐ-ชาติและความหมายรัฐ-ชาติมิได้มีและดำรงอยู่โดยธรรมชาติ รัฐหรือรัฐ-ชาติมิเคยดำรงอยู่อย่างอิสระเป็นเอกเทศ ตามแบบจำลองของแนวคิดเสรีนิยม และแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบสัจจะนิยม (realism) ที่เปรียบรัฐเป็น “บุคคลระหว่างประเทศ (international person)” ที่มีความเป็นอิสระ (เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, 2512, น. 54) หรือเป็นเสมือนลูกบิดเลียดหรือหน่วยอำนาจอธิปไตยที่พรมแดนปิดตาย สรรพสิ่งมิอาจข้ามผ่านได้ และแยกขาดจากรัฐอื่นโดยสมบูรณ์ (Fordham and Asal, 2007, p. 32)

แต่ในข้อเท็จจริง รัฐและรัฐ-ชาติคือองค์ภาพพหุที่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น (related entities) และอยู่ในสนามอำนาจทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของรัฐอื่น (Fulcher, 2000; Hansen, 2002, p. 303; Walby, 2003, p. 533) บทที่ 5 ให้ความสำคัญกับแนวคิดรัฐและรัฐ-ชาติแบบอื่นๆ ที่เสนอโดยนักวิชาการไทยและต่างประเทศ เนื้อหาส่วนแรก กล่าวถึงทางเลือกการศึกษารัฐในสังคมไทย ส่วนที่สอง กล่าวถึงแนวคิดรัฐและรัฐ-ชาติที่แตกต่างจากรัฐ-ชาติมาตรฐานที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ โดยนักวิชาการไทยและต่างประเทศ ส่วนที่สาม นำเสนอประเด็นรัฐ รัฐ-ชาติ กับแนวคิดเรื่องชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น

5.1 ทางเลือกการศึกษารัฐในสังคมไทย

ปัจจุบัน แม้แนวคิดรัฐ-ชาติมาตรฐานในสังคมไทยจะถูกสถาปนาและดำรงอยู่ค่อนข้างมั่นคง แต่การตั้งคำถามต่อรัฐและความหมายรัฐ-ชาติก็ยังคงดำเนินสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน หากพิจารณาตามมิติทางประวัติศาสตร์ การตั้งคำถามต่อความหมายรัฐ-ชาติ มีมาตั้งแต่ยุคก่อตั้งตัวของรัฐ-ชาติ โดยเฉพาะคำถามต่อความเชื่อมโยงระหว่างชาติและพระมหากษัตริย์ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น. 599-606)

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นธรรมชาติและความเป็นสากลของรัฐก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น งานที่ดูเหมือนจะมีบทบาทสูงและมีส่วนกระตุ้นการศึกษาของรัฐในสังคมไทยคือ โฉมหน้าศักดินาไทย ของจิตร ภูมิศักดิ์ (2548, พิมพ์ครั้งแรกในวารสาร*นิติศาสตร์* ฉบับ “รับทศวรรษใหม่” ปี 2500) แม้จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ค่อนข้างมาก แต่งานชิ้นนี้ก็ทวนเนื้อให้เกิดงานศึกษาหรือการนำเอาทฤษฎีรัฐที่ต่างไปจากรัฐศาสตร์กระแสหลักมาวิเคราะห์สังคมไทย¹ รวมไปถึงการก่อให้เกิดวิวาทะว่าด้วย “รัฐ : สิ่งปฏิกฎทางประวัติศาสตร์” ระหว่างลิขิต อุดมศักดิ์กับอาคม ชนงกูร ใน*วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* (ปีที่ 5 ฉบับที่ 1-2 ตุลาคม 2528-มีนาคม 2529) และการกำเนิดหนังสือทฤษฎีรัฐที่สำคัญของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่เพียงปรารถนาจะทบทวนการศึกษาของรัฐในสังคมไทยทั้งหมด² แต่มุ่งกล่าวถึงแนวคิดรัฐแมนดาลา (Mandala State) รัฐเครือข่าย (network state) รัฐภูมิอัสตดา (geo-body state) รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolutist state) และรัฐชาติ โดยเลือกอ่านงานของนักวิชาการไทยบางท่าน

รัฐแบบแมนดาลา ได้รับความสนใจมานานนับทศวรรษ (Wolters, 1999)³ แมนดาลามาจากภาษาสันสกฤต มีความหมายเท่ากับบริมณฑลแห่งอำนาจของเหล่ากษัตริย์ (circles of the kings) ไอบีเลีย โวลเตอร์ส นำแนวคิดรัฐแมนดาลามาใช้อธิบายรัฐก่อนสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กรณีของสยาม เขาชี้ว่ารัฐสยามมีลักษณะแบบรัฐแมนดาลา นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปการปกครองรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Wolters, 1999, p. 31) การวิเคราะห์ของโวลเตอร์ส ถูกนำมาอธิบายและปรับปรุงในงานของสุนทร ชุตินทรานนท์ ตามทัศนะของสุนทร ความหมายโดยคำของแมนดาลา คือ “วงโคจรของโลก, โลก, วงล้อ, วงแหวน, เส้นที่ขีดเป็นวงกลม, หรืออะไรก็ตามที่กลมหรือเป็นวงกลม” (Sunait Chutintaranond, 1995, p. 67) แต่ความหมายโดยนัยทางภูมิจักรวาล แมนดาลาหมายถึงวงของมหาสมุทร/ทวีปที่แวดล้อมเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของ

¹ เช่น แนวคิดสังคมพลังน้ำของคาร์ล เอ. วิตโฟเกิล (Karl A. Wittfogel) ในงานของชัยอนันต์ สมุทวณิช (มปพ.) แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) ของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ในงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2523; 2524) แนวคิดสังคมกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินาของเหมา เจ๋อตุง ในงานของทรงชัย ณ ยะลา (2524)

² โปรดดู การทบทวนการศึกษาของรัฐและรัฐกับสังคมไทยในชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) และบทความชิ้นเยี่ยมยอดของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (2525, น. 128-164)

³ งานของ โวลเตอร์ส ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1982 ฉบับที่ผู้เขียนอ้างในวิทยานิพนธ์เป็นฉบับพิมพ์ครั้งใหม่พร้อมกับการขยายเนื้อหาของหนังสือเล่มเดิม

จักรวรรดิ และแมนดาลาในความหมายทางการเมืองเท่ากับวงของกษัตริย์ที่แวดล้อมด้วยเพื่อนบ้าน ทั้งใกล้และไกล (1995, pp. 67-68)

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์รัฐอยุธยา สุเนตรมิได้ยึดแนวคิดแมนดาลาทั้งหมด หากแต่นำไปผสมกับแนวคิดรัฐแยกส่วน (segmentary state) ของไอเดน เซาท์ธอลล์ (Aidan Southall) ตามทัศนะของเซาท์ธอลล์ รัฐแยกส่วนคือรัฐที่ (1) ยอมรับการมีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนแบบสัมพัทธ์และในขอบเขตที่จำกัดคือเฉพาะในเขตใกล้กับศูนย์กลางอำนาจ (2) รัฐบาลรวมศูนย์การปกครอง แต่มีศูนย์อำนาจย่อย และอำนาจจากส่วนกลางสามารถเข้าไปควบคุมได้ในระดับจำกัด (3) ศูนย์อำนาจส่วนกลางบริหารจัดการโดยข้าราชการผู้เชี่ยวชาญการปกครอง แต่ลดทอนหรือน้อยลงในศูนย์อำนาจชายขอบ (4) รัฐศูนย์กลางผูกขาดการใช้อำนาจ แต่ในขอบเขตหรือบริเวณจำกัด (5) มีลำดับชั้นอำนาจหลายวง แต่จะวงเชื่อมต่อกับส่วนกลางและ (6) ศูนย์อำนาจชายขอบมิได้ขึ้นตรงและภักดีกับศูนย์กลางแห่งเดียว แต่มีการสลับสับเปลี่ยนหัวอำนาจ มีความยืดหยุ่นและแปรเปลี่ยนได้ง่าย (Sunait Chutintaranond, 1995, pp. 75-76)

ดังนั้น รัฐสยามสมัยกลางอยุธยาจึงมิใช่รัฐรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จ อำนาจทางการเมืองเคลื่อนสลับ เครือข่ายความผูกพันทางการเมืองไม่คงทนถาวร อำนาจพระมหากษัตริย์กระจายถ่ายโอนไปยังขุนนางผู้รับตำแหน่งพระกาลาโหม มหาดไทยและพระคลัง เจ้าเมืองในระดับท้องถิ่นไม่รับรองที่จะเปลี่ยนความภักดีสู่ศูนย์อำนาจอื่นเพื่อผลประโยชน์และการดำรงอยู่ และแม้รัฐอยุธยาจะพยายามขยายอำนาจทางทหารออกไปทุกทิศทาง แต่ก็ไม่สามารถผนวกศูนย์อำนาจชายขอบที่อยู่แดนไกล เข้ามาอยู่ในบริมณฑลแห่งอำนาจทางการเมืองและการบริหารของอยุธยา อำนาจรัฐอยุธยาจึงเปรียบประดุจแสงเทียนที่มีความเข้มในบริเวณใกล้และเจือจางลงเป็นปฏิกิริยาผกผันกับระยะทาง (Sunait Chutintaranond, 1995, pp. 82-83)

งานของสุเนตรเขียนเป็นภาษาอังกฤษ แต่งานในภาษาไทยซึ่งมีเป้าหมายการอ่านกว้างกว่าคือ “รัฐและอาณาจักรในประเทศไทย” ของศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ศรีศักดิ์เริ่มต้นด้วยการอธิบาย รัฐ (state) และอาณาจักร (kingdom) ซึ่งมักใช้กันอย่างสับสนในสังคมไทย โดยชี้ความต่างว่า รัฐเป็นคำกลางๆ ใช้ได้กับทั้งรัฐขนาดเล็กและใหญ่ ส่วนคำว่าอาณาจักรคือรัฐใหญ่ (2540, น. 101) ศรีศักดิ์มองว่า ในพื้นที่อันเป็นอาณาเขตประเทศไทยปัจจุบัน มีรัฐใหญ่น้อยดำรงอยู่ก่อนการเกิดรัฐอยุธยา แต่ไม่เคยพัฒนาถึงขั้นเป็นราชอาณาจักร และเฉพาะยุคสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่านั้นที่รัฐสยามกลายเป็นราชอาณาจักรสยาม เพราะมีการปฏิรูปการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน รวมศูนย์แห่งอำนาจมาอยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์ ณ ราชธานีเพียงแห่งเดียว มีการแต่งตั้งขุนนางจากส่วนกลางไปปกครองเจ้าเมือง ขุนนางและคณะกรรมการเมืองแต่ละเมือง บรรดาเมืองเหล่านี้ ไม่มีอำนาจและสิทธิในการปกครองและการบริหารเดิมที่อย่างแต่ก่อน (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2540, น. 154)

แม้ในเขตพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันจะมีชุมชนในระดับเมืองมายาวนาน แต่รัฐเพิ่งก่อตัวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 และเป็นรัฐขนาดเล็ก รัฐเล็กรัฐน้อยเหล่านี้พัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-16 รัฐขนาดใหญ่เป็นรัฐที่มีหลายศูนย์อำนาจและรวมตัวกันในนามสมาพันธ์ สร้างจากเครือข่ายความสัมพันธ์ของการแต่งงาน แต่รัฐเหล่านี้มีทั้งการสร้างความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันและการแข่งขันกันจนเกิดการขัดแย้งและรบพุ่งกันเป็นประจำ และเป็นเหตุให้มีการกวาดต้อนและโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะกำลังคนคือสิ่งที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองในขณะนั้น (ศรีศกดิ์ วัลลิโกดม, 2540, น. 123)

รัฐเครือข่ายจึงมิใช่รัฐอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน สำนึกของคนที่มีต่ออาณาเขตดินแดนก็เป็นสำนึกที่สัมพันธ์กับเขตแดนในระดับกลุ่มรัฐ (ศรีศกดิ์ วัลลิโกดม, 2540, น. 152) รัฐเครือข่ายมิใช่รัฐลักษณะอาณาเขตแดน เพราะไม่มีเขตแดนให้หวงและไม่มีพรมแดนทางภูมิศาสตร์อันแน่ชัด พรมแดนรัฐเครือข่ายคือพรมแดนของเครือข่ายอำนาจที่อาจจะถกทอและสลายเมื่อใดก็ได้ (Castells, 2004, pp. 3-49)

ศรีศกดิ์นำเสนอประเด็นสำคัญยิ่งว่า รัฐสยามในอดีตมิใช่กล่องบรรจุความเป็นสยามหรือไพร่ฟ้าพลเมืองสยาม เพราะ

“ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เราไม่อาจกำหนดแน่นอนว่าบรรดาผู้คนทั้งชนชั้นปกครอง และชนที่เป็นไพร่ฟ้าประชาชนเป็นพวกใดภาษาใดอย่างแน่ชัด แม้ว่าเราอาจจะเรียกได้อย่างรวมๆ ว่าเป็นชาวสยาม...แต่...บรรดาผู้คนที่อยู่ในดินแดนประเทศไทย และบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง เช่น ลาว ไทใหญ่ นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในด้านเชื้อชาติ อาจเรียกรวมกันได้ว่าเป็นคนไทยเหมือนกัน...ชนชาติในสมัยนั้นมีลักษณะการฟุ้งกระจาย โดยไม่จำกัดเขตแดนอย่างแน่นอน” (2540, น. 143, 152)

รัฐอยุธยาอันเป็นหนึ่งในรัฐสยามก็หาได้สร้างโดยชาวสยาม หากแต่ก่อตั้งโดยพระเจ้าอู่ทองผู้ซึ่งเป็นเชื้อสายของชาวจีนมาทำการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นใหม่ เมืองและอาณาจักรจึงถูกสร้างจากกลุ่มไพร่ฟ้าพลเมือง กษัตริย์ ขุนนางที่ผสมพันธุ์ข้ามชนชาติ (ศรีศกดิ์ วัลลิโกดม, 2540, น. 145) รัฐสยามในอดีตจึงมิได้สัมพันธ์กับชาติหรือชนชาติ การเป็นรัฐ-ชาติสยามในอดีตจึงมิใช่เหตุผลและดอกผลของอดีต แต่คือสิ่งที่ถูกสร้าง ชิดแบ่งและแต่งแต้มเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวและเอกภาพแห่งชาติโดยนักชาตินิยมและนักวิชาการของรัฐในยุครัฐ-ชาติ ชาติและรัฐ-ชาติสยามจึงถูกนำกลับไปฝังไว้ในอดีต แม้อดีตไม่เคยเป็น

แม้จะชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นชาติ ไร้พรมแดนภูมิศาสตร์ ไร้อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของ รัฐสยาม แต่งานของสุนทรและศรีศักดิ์ก็มีข้อจำกัด เพราะจำกัดการวิเคราะห์เฉพาะรัฐสยามก่อนรัฐ- ชาติ งานที่ให้ความสำคัญทั้งต่อรัฐสยามในอดีตและรัฐ-ชาติสยาม คือ งานของสมเกียรติ วันทะนะและ รัชชัย วิวิจจะกุล

สมเกียรติ วันทะนะมีบทความว่าด้วยรัฐที่โดดเด่นและสำคัญ 4 ชิ้น (2525; 2527; 2530; 2533) เขียนระหว่างปี 2525-2533 แนวคิดที่เขานำเสนอและสำคัญยิ่งต่อการศึกษารัฐ คือ รัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ สมเกียรติชี้กตำรารัฐศาสตร์ยุคก่อนหน้าที่พิจารณารัฐสยามหลังการปฏิรูปการ ปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็นรัฐประชาชาติหรือรัฐ-ชาติ สมเกียรติเสนอต่างไปคือ รัฐสยามจากการ ปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คือ รัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะแม้จะมีองค์ประกอบของรัฐ-ชาติครบถ้วน แต่เจ้าของอำนาจอธิปไตยยังเป็น พระมหากษัตริย์ มิใช่ของปวงชนชาวไทยหรือสยาม

ในทัศนะของสมเกียรติ รัฐสยามมิได้มีความเป็นสากล แต่เป็นรัฐที่มีประวัติศาสตร์ เฉพาะยุค รัตนโกสินทร์ก็สามารถจำแนกเป็นรัฐจักรวรรดิ (พ.ศ. 2325-2428) รัฐสมบูรณาญาสิทธิ (พ.ศ. 2328- 2475) และรัฐประชาชาติหรือรัฐ-ชาติ (พ.ศ. 2375-ปัจจุบัน) รัฐทั้ง 3 รูปแบบมีลักษณะต่างกัน (ดังแสดง ในตาราง 5.1) สมเกียรติชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รัฐสยามแปรเปลี่ยนตามเวลา สังคม และการปะทะ สัมพันธ์กับรัฐอื่น แม้เพียง 2 ศตวรรษรัตนโกสินทร์ รัฐสยามก็แปรเปลี่ยนไป 3 รูปแบบ ดังนั้น รัฐจึงหาได้ มีและดำรงอยู่โดยธรรมชาติไม่ ชาติของสยามเองก็ได้เป็นธรรมชาติ เพราะคือสิ่งที่สร้างในรัฐยุค สมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในข้อเขียนล่าสุด สมเกียรตินำเสนอประเด็นความเข้าใจหรือการให้ความหมายเกี่ยวกับ ชาติของกลุ่มชนชั้นนำสยาม โดยเขาได้แยกแนวคิดเรื่องชาติที่แตกต่างกันออกเป็น 2 กระแส กระแสแนวคิดแรก นำเสนอโดยกลุ่มชนชั้นสูงของสยาม เมื่อปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคนั้น ผู้นำสยามพยายามขยายแนวคิดด้วยชาติจากระดับปัจเจก ซึ่ง หมายถึงบังเกิด เขากำเนิดสู่ความเป็นชาติในระดับสังคมการเมือง ชาติจึงหมายถึงลักษณะการอยู่ ร่วมกันของคนจำนวนมาก คนเหล่านั้นมีลักษณะสำคัญบางประการร่วมกันและอยู่ในสังคม การเมืองร่วมกัน ชาติสยามจึงหมายถึงคนที่พูดภาษาสยามและอยู่ในดินแดนที่ชื่อว่าสยาม (2533, น. 588) อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระแสแนวคิดนี้ ได้ แปรเปลี่ยนให้คำว่าชาติมีความหมายเท่ากับพระมหากษัตริย์ การภักดีต่อพระมหากษัตริย์มี ความหมายเท่ากับการภักดีต่อชาติ

ตาราง 5.1

ลักษณะของรัฐจักรวรรดิ สมบูรณาญาสิทธิและรัฐประชาชาติ

	รัฐจักรวรรดิ	รัฐสมบูรณาญาสิทธิ	รัฐประชาชาติ
เจ้าของอำนาจ อธิปไตย	พระมหากษัตริย์	พระมหากษัตริย์	ราษฎร/ปวงชนชาว สยาม
อาณาเขตของ รัฐ	ไม่มีอำนาจอธิปไตย เหนือดินแดน อย่าง แท้จริง	อำนาจอธิปไตยเหนือ ดินแดน	อำนาจอธิปไตยเหนือ ดินแดน
อำนาจ ปกครอง	รัฐาธิปไตยใช้อำนาจการ ปกครองอย่างหลวมๆ และเปราะบาง อำนาจ กระจายไปยังเสนาบดี หัวเมืองมีอิสระในการ ปกครอง	มีแบบแผนการปกครอง แบบเดียวกันภายใต้ระบบ เทศาภิบาล อำนาจอยู่ที่ พระมหากษัตริย์	แบ่งการปกครองเป็น ส่วนกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่น ปกครอง โดยคณะรัฐมนตรี
ประชากร	ประกอบด้วย ชาวต่างชาติ ต่างภาษา	การสร้างเอกภาพของ ประชากรให้ภักดีต่อชาติ/ พระมหากษัตริย์	ประชากรมีสำนึกทาง ชาติพันธุ์ รัฐไทยคือรัฐ ของชาติพันธุ์ไทย

ที่มา : สรุปจากสมเกียรติ วันทะนะ, 2527, น. 153-161

กระแสแนวคิดที่สอง นำเสนอโดยคน 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง กลุ่มเจ้านายและข้าราชการ ผู้กราบบังคมทูล
ถวายความเห็นการจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน เมื่อ จ.ศ. 103 สอง กลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 และสาม
กลุ่มผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กระแสแนวคิดที่สองให้ความหมายชาติต่างไป คือ ชาติ
เท่ากับบ้านเมือง และถือว่าเจ้าของชาติคือชาวสยามหรือชาวไทยทั้งหมด” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น. 605)
ความแตกต่างของสองกระแสความคิดสรุปได้ดังตาราง 5.2

แม้จะชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของรัฐ ทำให้รัฐมีประวัติศาสตร์ และขึ้นนัยการสวมทับกันไม่
สนิทระหว่างชาติกับรัฐประชาชาติ แต่สมเกียรติก็มิได้ตั้งคำถามกับนิยามรัฐ-ชาติ ซ้ำร้ายเขากลับนำเอา
ลักษณะ 4 ประการของรัฐประชาชาติไปใช้เป็นเกณฑ์วัดและพิจารณาลักษณะของรัฐสยามสมัยรัชกาล

ที่ 5 ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 ดังนั้น แม้รัฐจะมีประวัติศาสตร์ แต่รัฐ-ชาติในสายตาของสมเกียรติก็ไร้ประวัติศาสตร์

ตาราง 5.2

กระแสแนวคิดเรื่อง “ชาติ” ในสยามสมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2475

องค์ประกอบ	กระแสที่ 1	กระแสที่ 2
1. ความเป็นชาติ	พระเจ้าแผ่นดิน	บ้านเมือง
2. ลักษณะ	รูปธรรม	นามธรรม
3. เจ้าของ	พระเจ้าแผ่นดิน	ชาวสยามหรือชาวไทย
4. อำนาจของชาติ	พระราชอำนาจ	อำนาจของบ้านเมือง
5. ระบอบการปกครอง	ราชาธิปไตย	ประชาธิปไตย

ที่มา: ปรับปรุงจากสมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น. 604

งานที่พิจารณารัฐสยามในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน และดูจะมีอิทธิพลต่อการศึกษาชาวไทยทั้งในโลกภาษาไทยและภาษาอังกฤษมากกว่าคืองานของธงชัย วินิจจะกุล ประเด็นท้าทายที่ธงชัยนำเสนอและสวนทางงานประวัติศาสตร์ก่อนหน้าและภูมิศาสตร์ชาตินิยมไทย รวมถึงรัฐศาสตร์กระแสหลักก็คือรัฐ-ชาติมิได้ดำรงอยู่ก่อนในสังคมไทย รัฐสยามก่อนรัฐ-ชาติไม่มีอาณาเขตดินแดนที่แน่นอน รัฐ-ชาติของสยามมิได้เกิดจากแนวคิดสยาม แต่เกิดจากแนวคิดและเทคโนโลยีด้านภูมิศาสตร์สมัยใหม่ของยุโรป

ก่อนการปะทะกับแผนที่ภูมิศาสตร์สมัยใหม่ แนวคิดภูมิศาสตร์ดั้งเดิมของสยาม คือภูมิจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แผนที่จัดทำโดยกลุ่มคนพื้นเมืองหรือคนท้องถิ่นสยาม มักปรากฏในรูปของแผนที่จารึกแสงบุญ แผนที่การเดินทางซึ่งไม่อาจวางตำแหน่งแห่งที่และมีสัดส่วนถูกต้องตามหลักการทำแผนที่สมัยใหม่ รัฐสยามในอดีตเป็นเสมือนภาพย่อส่วนหรือ “ถอดแบบ” มาจากแบบแผนรูปทรงของจักรวาลชนิดที่กษัตริย์หรือผู้นำรัฐนั้นเชื่อถือ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530, น. 129-182)

อดีตรัฐสยามจึง ไม่เคยกำหนดเขตแดนล้อมรอบ และไม่เคยมีแผนที่อาณาเขตของตน (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530, น. 147) รัฐเป็นรัฐที่ไม่มีเส้นแบ่งพรมแดนที่เป็นเส้นไร้ความกว้าง (boundaries) แต่มี “เส้นเขตแดนอยู่หลายชนิด บางชนิดอาจไม่เชื่อมต่อกัน ยืดหยุ่นได้ บางชนิดหนาเตอะ บางชนิดพรมัว บางแห่งก็ไม่มีหรือไม่เคยดำรงอยู่ ดังนั้น สยามก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงมิได้มีรูปร่างเหมือน

“ชวาโนโบราณ” แต่เป็นผืนแผ่นดินที่แยกเป็นแผ่นๆ ไม่ปะติดปะต่อกัน” (Thongchai Winichakul, 1998, p. 147) กล่าวอีกนัย รัฐสยามในอดีตไม่มีพรมแดนทางภูมิศาสตร์ และหากจะมีพรมแดน พรมแดนนั้นก็ เป็นพรมแดนของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมือง ที่

ปริมาตรของอำนาจหรือขอบเขตของอาณาจักร ถูกกำหนดโดยความจงรักภักดีของหัวเมืองที่มี ต่อศูนย์กลางของอาณาจักรเท่านั้น แผนที่ของปริมาตรทางการเมือง ถูกสร้างโดยความสัมพันธ์ ทางอำนาจ มิใช่ด้วยความเป็นปึกแผ่นของดินแดน ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงชายแดนของรัฐชาติ เช่น อาณาเขต ขอบเขตพหุสัมาจึงหมายถึงอำนาจรัฐชายขอบที่ดูแลหัวเมืองห่างไกลหรือเจ้าผู้ปกครอง บริเวณชายขอบของอาณาจักรหาใช้พื้นที่ชายแดนไม่ (Thongchai Winichakul, 1998, p. 79)

นอกจากจะไม่มีพรมแดนภูมิศาสตร์แน่นอนชัดเจนแล้ว รัฐสยามในสายตาของรัชชัช มิได้ยึด มั่นในอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน และใช้อำนาจอธิปไตยร่วมหรือซ้อนทับกับอำนาจรัฐอื่น อำนาจ อธิปไตยสามารถแบ่งแยกได้ และพื้นที่บางส่วนของรัฐก็อาจกลายเป็นของก้านัล เพื่อมิตรภาพได้ การยก ดินแดนชายขอบให้กันถือเป็นบุคคลโบายที่ชอบธรรม (Thongchai Winichakul, 1998, p. 79)

รัฐที่ไม่มีเส้นขอบเขตแบ่งชัดเจน รัฐที่อำนาจอธิปไตยซ้อนทับตามที่รัชชัชกล่าวถึงนี้ จึงอาจจะ เรียกว่าได้คืออย่างป็นรัฐร่างไร้รูปหรือรัฐเครือข่าย และแม้เดิมจะเป็นร่างไร้รูป แต่หลังการปะทะกับองค์ ความรู้และเทคโนโลยีการทำแผนที่สมัยใหม่ของยุโรป แผนที่สมัยใหม่ของยุโรปก็สร้างรัฐสยามให้มี ตัวตน ทำให้รัฐร่างไร้รูปกลายเป็นตัวตนที่มีเส้นขอบและพรมแดนเป็นเส้นชัดเจน รัฐสยามจึงกลายเป็น กล้องบรรจุ “ความคิดเรื่องอธิปไตย เขตแดน เอกราชและบูรณาการของดินแดน ด้าน การแย่งชิงดินแดน สงคราม ความภาคภูมิใจ ความยึดมั่นในเอกลักษณ์และการหลงตัว” (รัชชัช วินิจจะกุล, 2530, น. 177) ประเด็นสำคัญถัดมาที่รัชชัชกล่าวไว้ก็คือ ความสัมพันธ์ที่สมทบกันไม่สนิทระหว่างชาติและรัฐ-ชาติใน สังคมไทย ชาติอาจจะมิใช่สิ่งเดียวกับรัฐ-ชาติ ชาติในสังคมไทยเป็นประจักษ์กับชาติในยุโรป คือ มีและ ดำรงอยู่ก่อนหรือเกิดก่อนรัฐ-ชาติ การอธิบายหรือกล่าวถึงรัฐ-ชาติจึงมิได้มีความหมายเท่ากับการ กล่าวถึงหรืออธิบายความเป็นชาติ (รัชชัช วินิจจะกุล, 2532, น. 69)

อย่างไรก็ตาม แม้ชาติกับรัฐ-ชาติจะสมทบกันไม่สนิทแต่ก็เฉพาะในมิติของเวลา ดังนั้น งาน ของรัชชัชจึงคล้ายกับงานของสมเกียรติ คือ ต่างก็ได้พิจารณาการสมทบกันไม่สนิทของชาติกับรัฐ- ชาติในมิติของพื้นที่ ชาติจึงไม่อาจยึดเลยยึดข้ามพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ ชาติในฐานะองคาพยพหนึ่ง จึงถูกขังไว้ภายในพรมแดนรัฐ-ชาติดุจเดียวกับการเป็นพลเมือง แม้จะทรงค้ำยั้ง แต่งานของรัชชัชให้

ความสำคัญกับการอธิบายการก่อเกิดของตัวตนรัฐสยาม และละเอียดการอธิบายการเปลี่ยนแปลงภายในตัวรัฐ-ชาติ กล่าวอีกนัยก็คือ แม้ธงชัยจะย้ำเน้น “รัฐ-ชาติเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของรัฐ...รูปแบบของรัฐมีประวัติศาสตร์” (2532, น. 69, เน้นโดยผู้เขียน) แต่รัฐ-ชาติในงานของธงชัยก็ไร้ประวัติศาสตร์ ดุจเดียวความไร้ประวัติศาสตร์ของรัฐ-ชาติในงานของสมเกียรติ วันทะนะ

อย่างไรก็ตาม การไร้ประวัติศาสตร์ของรัฐ-ชาติในงานนักวิชาการทั้งสองท่าน อาจเป็นเพราะงานทั้งหมดเขียนก่อนการทะยานขึ้นสู่เวทีโลกของโลกาภิวัตน์ ก่อนที่โลกาภิวัตน์จะทำให้รัฐ-ชาติไร้น้ำหนักในสายตานักวิชาการไทยบางท่าน (ยุค ศรีอาริยะ, 2541) และก่อนรัฐ-ชาติจะถึงการปรับเปลี่ยนการคาดหวังในงานของธงชัยและสมเกียรติกล่าวถึงประเด็นที่ยังไม่เกิด จึงเป็นความคาดหวังที่ไกลเกินและเกินไป

โลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ได้รับการกล่าวขานในสังคมไทยก่อนการเกิดวิกฤตเงินบาท ปี พ.ศ. 2540 ดังประจักษ์ในงานเขียนของนักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการบางท่าน เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2537) และสนธิ ลิ้มทองกุล (2537) หลังวิกฤตเงินบาท การกล่าวถึงโลกาภิวัตน์ขยายตัวมากขึ้น และม้งานวิชาการเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์หลายชิ้น (อาทิ วัฒนา สุภัทนต์, 2548; อัจฉรา รักยุติธรรม, 2549; สมภพ มานะรังสรรค์, 2545; พงทิสาณ ชุมพล, 2543; สุริชัย หวันแก้ว, 2547) แต่กระนั้น งานที่ว่าด้วยโลกาภิวัตน์กับรัฐ-ชาติโดยตรงยังมีน้อย สิ่งที่พบในงานวิชาการเหล่านี้จึงมีเพียงประเด็นผลกระทบโลกาภิวัตน์ต่อเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและชุมชนไทย โลกาภิวัตน์ถูกให้ความหมายว่า โลกยุคไร้พรมแดนและพรมแดนรัฐ-ชาติถูกแทงทะลุผ่าน

5.2 รัฐ-ชาติแนวใหม่ : รัฐ-ชาติเลื่อนระดับ

แม้งานศึกษาโลกาภิวัตน์ส่วนใหญ่ของไทยมองรัฐ-ชาติในฐานะผู้ถูกกระทำ แต่งานวิชาการต่างประเทศกลับมองเลยไปถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การสลายพรมแดนและสร้างพรมแดนใหม่ของรัฐ-ชาติ รัฐ-ชาติเปลี่ยนรูปลักษณะไปสู่การเป็นรัฐ-ชาติแบบใหม่ ที่ไม่อาจเข้าใจและอธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดรัฐ-ชาติมาตรฐาน เพราะรัฐและชาติในยุคโลกาภิวัตน์ทั้งแปรเปลี่ยนและเลื่อนระดับ อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้ก็จะห่างไกลจากการรับรู้ของนักวิชาการไทยทั้งหมด กล่าวคือ เรายังพอแลเห็นมุมมองการปรับบทบาทรัฐ-ชาติในงานนักรัฐศาสตร์ ผู้ศึกษารัฐมายาวนานอย่างชัยอนันต์ สมุทวณิช

ในหนังสือ จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด ชัยอนันต์กล่าวยืนยันว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ (หรือโลกาภิวัตน์ตามคำที่เขาใช้แปล globalization) รัฐไทย “กำลังจะกลายเป็นรัฐตลาด (market state)” (ชัยอนันต์

สมุทวนิช, 2544, น. 16) โดยพลังมหาภาคของโลกาภิวัตน์ตามแบบฉบับของอเมริกัน ได้ผลักดันให้ทุกประเทศต้องเปิดสังคม เปิดสู่ตลาดเสรี เปิดรับวัฒนธรรมบริโภคนิยม ผลักดันให้รัฐประเทศต่างๆ เป็นระบบการปกครองแบบธรรมาภิบาล (good governance) ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการภาครัฐ โดยมีเป้าหมายว่าหากรัฐบาลมีความรับผิดชอบ ยึดถือกฎหมาย มีความโปร่งใส ไม่คอร์รัปชันแล้ว ก็จะทำให้ประเทศมีความน่าเชื่อถือต่อนักลงทุน มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงและดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2544, น. 17) กล่าวอีกนัย โลกาภิวัตน์บังคับให้รัฐกลายเป็นคู่แข่งทางการค้ากับรัฐอื่น

“ระบบโลกาภิวัตน์ไม่ได้กำหนดเงื่อนไขด้านกติกาเท่านั้น หากเลยไปกำหนดเป้าหมายของรัฐอีกด้วย กล่าวคือเป้าหมายสำคัญได้แก่ การทำให้ประเทศมีขีดความสามารถทางการแข่งขันสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ในกิจกรรมต่างๆ เช่น เป็นหนึ่งในสิบของประเทศที่นำลงทุนที่สุดในโลก...รัฐในระบบโลกาภิวัตน์กับตลาดและการตลาดจึงกำลังจะกลายเป็นสิ่งเดียวกัน” (ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2544, น. 99, เน้นโดยผู้เขียน)

นอกจากรัฐกับตลาดและการตลาดจะเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว รัฐในยุคโลกาภิวัตน์ยังเลื่อนระดับคือ “รัฐบาลและกลไกของรัฐ...จะมีบทบาทใหม่ เป็นกลไกสำคัญในการผลักดันเศรษฐกิจที่เป็นธุรกิจระดับต่างๆ [ทั้งใน]...ระดับโลก ภูมิภาค ชาติ ชุมชนท้องถิ่น” (ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2544, น. 100)⁴ สำหรับชัยอนันต์แล้ว รัฐในยุคโลกาภิวัตน์มิได้ตายไปหรือถึงจุดจบ แต่เป็นรัฐที่ปรับบทบาทและเลื่อนระดับและแสดงบทบาททั้งในระดับโลก ภูมิภาค ชาติ ชุมชนและท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม แม้จะตระหนักถึงการปรับเปลี่ยนของรัฐ-ชาติ แต่ชัยอนันต์ก็จำกัดการอธิบายคร่าวๆ เฉพาะการเปลี่ยนแปลงของรัฐ โดยไม่พิจารณาการแปรเปลี่ยนและเลื่อนระดับของชาติ

งานที่กล่าวถึงการเลื่อนระดับของรัฐและชาติในภาคภาษาไทย อาจจะมีชิ้นงานที่เขียนโดยนักรัฐศาสตร์กระแสหลัก แต่คืองานเขียนที่อยู่ระหว่างรอยต่อ/พรมแดนความเป็นมานุษยวิทยาและรัฐศาสตร์ (สิริรุฒิ เสนาคำ, 2549; 2547ข) และนักรัฐศาสตร์ที่สนใจประเด็นคนพลัดถิ่น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549) ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดจากซิลส์ เดอร์ลูซส์ (Gilles Deleuze) และอรรถุณ อับปาตุริย อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้ผู้เขียนใคร่กล่าวถึงเฉพาะ รัฐ-ชาติกับ[ความไร้]ระเบียบโลกชุดใหม่ ของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร

⁴ ตามข้อเท็จจริงแล้วในหนังสือเล่มดังกล่าวชัยอนันต์ มิได้ใช้คำว่า การเลื่อนระดับของรัฐ แต่จากข้อความที่อ้างถึงข้างต้น ก็สะท้อนแนวคิดการเลื่อนระดับของรัฐ

รัฐชาติกับความไร้ระเบียบโลกชุดใหม่ เขียนตามมาตรฐานวิชาการที่เข้มข้นตามแบบฉบับ และเป็นเอกลักษณ์ดุจเดียวกับในงานชิ้นอื่นๆ ของไชยรัตน์ ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ก็ตาม แต่ไชยรัตน์ก็เลือกอ่านและเขียนปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ จากมุมมองของแนวคิดการสลายพรมแดนและการลากเส้นแบ่งแดนใหม่ที่นำเสนอโดยเดอรัลลูซส์และเฟลิกซ์ กัตตารี โลกาภิวัตน์จึงมีไซ่หมู่บ้านโลก (global village) ที่มีความเป็นหนึ่งเดียว คนสัมพันธ์กันใกล้ชิดแน่นแฟ้น ทั้งมีไซ่โลกไร้พรมแดน เพราะสำหรับไชยรัตน์แล้ว การสลายเส้นแบ่งทุกครั้ง จะนำไปสู่การลาก/สร้างเส้นแบ่งใหม่ขึ้นมาพร้อมๆ กันเสมอ (2549, น. 28)

กล่าวในแง่นี้ ในยุคโลกาภิวัตน์ แม้นั้น สื่อ เงินตรา อุดมการณ์ ผู้คนจะไหลเวียน เคลื่อนย้าย สลายพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐชาติหรือพรมแดนอื่นด้วยความเร็ว ความถี่และเข้มข้นเพียงไร (Appadurai, 1996a) พรมแดนก็ไม่มีทางสูญสลาย เพราะทันทีที่วิ่งตัดข้ามสลายพรมแดนเดิม ทุนสื่อ-เงินตรา-อุดมการณ์-ผู้คนก็ตัดข้ามพรมแดนเดิมนั้น ก็ได้สร้างหรือขีดพรมแดนเส้นแบ่งขึ้นมาใหม่ ดังนั้น โลกาภิวัตน์จึงมีไซ่โลกไร้พรมแดนและมีความเป็นหนึ่งเดียวทางวัฒนธรรม แต่คือโลกที่มีพรมแดนหลากหลาย ลื่นไหล และสลัซซึบซ้อนเกินกว่ากรอบแนวคิดโลกไร้พรมแดนหรือแนวคิดหมู่บ้านโลกจะอธิบายได้

รัฐชาติกับความไร้ระเบียบโลกชุดใหม่ มีความยาวประมาณ 300 หน้าให้รายละเอียดเกี่ยวกับที่มาของคำโลกาภิวัตน์ ลักษณะด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยียุคโลกาภิวัตน์ และผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่อสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การบริหารรัฐกิจและการวางนโยบายสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ประสงค์จะสรุปเนื้อหาของหนังสือ แต่ต้องการกล่าวถึงเฉพาะผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงของรัฐชาติ 2 ประเด็น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติและอำนาจอธิปไตยของรัฐชาติในยุคโลกาภิวัตน์

ในประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ ทั้งในยุโรปที่เป็นต้นกำเนิดของรัฐชาติและในสยาม รัฐกับชาติมิได้สัมพันธ์กันมาตั้งแต่ต้น รัฐกับชาติเพิ่งถูกจับเข้าคู่กันเป็น nation-state ในยุโรปราวครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 หรือหลังสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย (the Westphalian Treaty) ที่ทำขึ้นเพื่อยุติสงครามอันยาวนานในยุโรป สนธิสัญญาดังกล่าวคือที่มาของแนวคิด รัฐชาติมาตรฐาน (Keasner, 2001, pp. 231-133; 1995/96, pp. 115-151) ตามหลักการของสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย รัฐแต่ละรัฐประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 คือ ประชากร อาณาเขตดินแดนที่แน่นอน อำนาจอธิปไตยและรัฐบาล นอกจากองค์ประกอบสี่ สนธิสัญญาดังกล่าวยังได้วางรากฐานของการมีหนึ่งรัฐหนึ่งชาติ หนึ่งพลเมืองหนึ่งรัฐ หนึ่งรัฐหนึ่งอธิปไตย รัฐแต่ละรัฐต้องมีอิสระในการดำเนินกิจกรรมภายใน โดยปราศจากการแทรกแซงจากรัฐอื่น (Biswas, 2005, pp. 43-67)

รัฐในโลกมนุษย์กำเนิดมานับพันปี แต่รัฐที่เข้าคู่กับชาติกำเนิดในยุโรปไม่เกิน 500 ปี หลังการก่อเกิด รัฐชาติถูกส่งออกไปโดยลัทธิล่าอาณานิคมของยุโรป ปลุกฝังและให้กำเนิดรัฐชาติระลอกที่สองในลาตินอเมริกาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระลอกที่สามในเอเชียและแอฟริกาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และระลอกที่สี่หลังคริสต์ศตวรรษ 1980 ในดินแดนยุโรปตะวันออก (Walby, 2003, p. 533) ในกรณีของไทยนั้น ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวคิดรัฐชาติและแผนปฏิรูปศาสตร์สมัยใหม่ก็สร้างขีดพรมแดนให้รัฐร่างไว้รูปของสยามเป็นรัฐที่มีรูปร่าง สร้างตัวตนหรือรัฐที่คู่กับชาติ ตามข้อเสนอของธงชัย วินิจจะกุล

แต่รัฐชาติก็เป็นคู่เดียวกับสิ่งอื่น เช่น อัตลักษณ์ วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ คือ แม้จะเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง แต่ท้ายสุดก็ถูกทำให้กลายเป็นธรรมชาติและสภาวะอันสังคมไม่ตั้งข้อสงสัยและคำถามซ้ำร้ายทั้งสังคมและวงวิชาการสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ กลับนำเอากรอบแนวคิดด้วยรัฐชาติไปครอบชาติและครอบสังคม รัฐ สังคมและรัฐชาติจึงถูกเข้าใจจากฐานคิดแบบชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยา (Chemilo, 2006a, pp. 5-22; 2006b, pp. 129-140; Rantanen, 2005, pp. 247-263) กล่าวอีกนัย ชิด (-) ที่คั่นอยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับชาติถูกเข้าใจและให้ความหมายเท่ากับการรวมและถูกเขียนรวมเป็นภาษาไทยว่า “รัฐชาติ” โดยไม่มีขีดคั่นมายาวนาน การตั้งคำถามต่อขีดคั่นกลางนี้เพิ่งเริ่มเมื่อไม่ถึงทศวรรษที่ผ่านมา การตั้งคำถามต่อสิ่งนี้ คงไม่มีคำอธิบายอันใดดีไปกว่าเป็นเพราะการเกิดขึ้นของสิ่งที่ไชยรัตน์เรียกตามอรชุน อับปาตูร์ยว่า “จินตนาการแบบหลังชาติ (postnational imagination)” และ “ความผูกพัน/ภักดีข้ามท้องถิ่น (translocal loyalties)” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 40-41; Appadurai, 1996b, pp. 40-58)

ตามทัศนะของไชยรัตน์และอับปาตูร์ย จินตนาการและความผูกพัน/ภักดีแบบหลังชาติคือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกยุคหลังสงครามเย็น โลกแห่งความไร้ระเบียบ โลกแห่งความโกลาหล โลกที่ความรุนแรงระเบิดออกมาจากภายในรัฐชาติ หรือโลกยุคโลกาภิวัตน์ หรือเป็นโลกที่อับปาตูร์ยเรียกในบทสัมภาษณ์ล่าสุดว่า สังคมสมัยใหม่ที่สรรพสิ่งอยู่ในภาวะเคลื่อนไหวและย้ายที่ (Rantanen, 2006, น. 7-19) การเปลี่ยนแปลงจากสังคมสมัยใหม่ที่สรรพสิ่งอยู่ในภาวะคงที่ สู่อสังคมนัยใหม่ในภาวะเคลื่อนไหวนี้ ทั้งไชยรัตน์และอับปาตูร์ยเห็นว่าเป็นผลพวงของการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร ที่ส่งผลให้คน เงินตรา เทคโนโลยี สื่อและอุดมการณ์สามารถเคลื่อนย้ายเคลื่อนผ่านพรมแดนได้รวดเร็วขึ้น ถิ่นและเข้มข้นมากขึ้น แม้คนจะอพยพเคลื่อนย้ายจากมาตุภูมิ จากรัฐบ้านเกิด แต่สายสัมพันธ์ของคนกับหมู่บ้าน คนกับบ้านเกิด คนกับคนในบ้านเกิด และคนกับประเทศมาตุภูมิมิได้ถูกตัดขาด เพราะสื่อทำให้คนกับคน คนกับสถานที่ คนกับสิ่งของบรรจบกัน ผ่านสื่อ

สื่อสมัยใหม่อย่างโทรทัศน์ โทรศัพท์ไร้สาย ภาพยนตร์ วีดีโอ ซีดี ดีวีดีและอินเทอร์เน็ต ทำให้เกิดภาพเคลื่อนไหวที่เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว ส่วนคนดู/คนใช้ก็ไม่จำเป็นต้องอยู่กับที่ใดที่หนึ่งเป็นการเฉพาะ ลักษณะการสื่อสารสมัยใหม่เช่นนี้ จึงเป็นการบรรจบกันของภาพลักษณ์ที่เคลื่อนไหวกับคนดู/คนใช้ที่เคลื่อนที่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 35)

ถึงคนจะอพยพข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติและไปอยู่แดนไกล แต่สื่อช่วยเชื่อม สื่อกับคนจึงลากเส้นแดน พรมแดนและสายสัมพันธ์ขึ้นใหม่ สร้างความผูกพัน/ความภักดี/สายสัมพันธ์แบบใหม่ข้ามพรมแดนและข้ามท้องถิ่น และแม้จะอยู่แดนไกล สื่อสมัยใหม่ก็สามารถทำให้คนที่อยู่แดนไกลสามารถจินตนาการความเป็นพวกพ้อง ญาติมิตรและความเป็นชาติร่วมทั้งที่เหมือนและไม่เหมือนกับคนในมาตุภูมิ ในแง่นี้ชาติจึงเป็นชาติที่ขยายใหญ่ขึ้นและเป็นภาวะที่ “[รัฐ]ไม่อาจจงจำ[ชาติ]ไว้ในอาณาเขตของตนอีกต่อไป เพราะความคิดเรื่อง [ชาติ]ได้ขยายตัวตัดข้ามพรมแดนของรัฐไปเรียบร้อยแล้ว” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 42)

ในโลกยุคปัจจุบัน “ความคิดในเรื่องความเป็นชาติดูจะมีความสำคัญว่าและใหญ่กว่าความคิดเรื่องความเป็นรัฐ เนื่องจากเป็นจินตนาการของความเป็นชาติที่ตัดข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ...” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 39-40) ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ขีดที่คั่นอยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับชาติเริ่มเป็นปัญหา เพราะชาติไม่เท่ากับรัฐ ชาติมิได้อยู่ในพรมแดนรัฐ ชาติส่วนหนึ่งไปอยู่ในพรมแดนของอีกรัฐ หรือมีชาติอยู่นอกมาตุภูมิ (Biswas, 2005, pp. 43-67)

ไซแต่เท่านั้น การอยู่นอกรัฐยังส่งผลตามมาอีกประการ คือ การเกิดขยายของกลุ่มอัตลักษณ์มีขีดแบ่ง เช่น ไทย-อเมริกัน อิตาลีเลียน-อเมริกัน เอเชีย-อเมริกัน เม็กซิกัน-อเมริกัน การมีคุณลักษณะนี้ในพื้นที่ของความเป็นชาติและความเป็นรัฐ โดยที่คนเหล่านี้อยู่ในภาวะของการไม่เลือกภักดีต่อรัฐใดรัฐหนึ่งเป็นการเฉพาะ การไม่เลือกเฉพาะหนึ่งและอ้างสิทธิทั้งในสองรัฐเช่นนี้ ทั้งไชยรัตน์และอัปาดูริย์เห็นว่าเป็นเหตุหนึ่งที่สื่อถึงการอยู่ในภาวะวิกฤติของรัฐ-ชาติในยุคโลกาภิวัตน์ และเป็นวิกฤติของขีด (-) สั้นๆ หรือ hyphen ที่อยู่ระหว่างรัฐกับชาติ ที่ไม่ได้มีความหมายเท่ากับการรวมหรือเป็นหนึ่งเดียวอย่างในอดีต ในยุคโลกาภิวัตน์ขีดสั้นๆ นี้กลับจะกลายเป็นขีดที่มีความยาว และอาจจะมีความหมายเท่าการแบ่งแยกระหว่างความเป็นรัฐกับความเป็นชาติ

ประเด็นที่สองที่ไชยรัตน์กล่าวถึง คือ อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐ กล่าวในแง่ประวัติศาสตร์แล้ว อำนาจอธิปไตยของรัฐในยุโรปก่อนการเกิดรัฐ-ชาติมิได้มีภาวะที่แตกต่างไปจาก

อำนาจอธิปไตยของรัฐแบบแมนดาลา รัฐแบบเครือข่าย รัฐแบบจักรวรรดิและรัฐก่อนรัฐภูมิอัตตาในสังคมไทย คือ เป็นรัฐที่ใช้อำนาจอธิปไตยร่วม อำนาจอธิปไตยที่เหลื่อมซ้อนและซ้อนทับกัน (Kobrin, 1995: 361-386) และเป็นอำนาจอธิปไตยที่แบ่งแยกได้ ทั้งอาณาเขตพรมแดนรัฐมิได้มีการขีดแบ่งแบบเส้นแดนชนแดน (boundaries) หรือถ้ามีก็ปรากฏในรูปของ frontier หรือเส้นที่ที่มีความกว้าง (Pries, 2005, pp. 167-190; 2001, pp. 3-33; Anderson, 1996)

อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและแบ่งแยกไม่ได้ของรัฐยุโรป ได้รับการสถาปนาขึ้นตามหลักการในสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย และอำนาจอธิปไตยแบบพื้นที่หนึ่งเป็นของรัฐหนึ่งโดยเอกเทศนี้ อธิบายตามแนวคิดรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลักก็คือ รัฐแต่ละรัฐมีความเป็นอิสระในตัวเอง อย่างไรก็ตาม ไชยรัตน์เห็นว่า รัฐชาติในยุคโลกาภิวัตน์มิได้เป็นอิสระ พื้นที่ของรัฐชาติถูกแทรกและต่อโยงโดยอำนาจจักรวรรดิ

ภูมิศาสตร์การเมืองในโลกยุคหลังสงครามเย็น เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ระบบรัฐชาติที่ดำรงอยู่มาหลายศตวรรษ ถูกทำลายอย่างมากจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีรูปแบบทางการเมืองที่ฮาร์ดท์และเนกรีเรียกว่า “จักรวรรดิ” ทั้งคุกคามและลดทอนอำนาจอธิปไตยแบบรัฐชาติในตัวแบบสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย พร้อมแทนที่ด้วยตรรกะการปกครองชุดใหม่ที่ไม่มีทั้งสถานที่และศูนย์กลาง แต่เป็นการเชื่อมโยงของอำนาจรัฐชาติและอำนาจเหนือรัฐชาติเข้าด้วยกัน กลายเป็นอำนาจอธิปไตยแบบใหม่ เรียกว่า “อำนาจอธิปไตยแบบจักรวรรดิ” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 163)

กล่าวโดยสรุป ไชยรัตน์เห็นว่าโลกยุคโลกาภิวัตน์ อำนาจอธิปไตยแบบเก่าที่มีรัฐชาติเป็นศูนย์กลางกำลังถูกทำลายทะลุทะลวงด้วยพลังข้ามชาติแบบต่างๆ พลังข้ามชาติและพลังเหนือชาติเหล่านี้ ทำให้บรรดาเส้นแบ่งเดิมๆ ที่เคยชัดเจนกลับพร่ามัว “อำนาจอธิปไตยแบบรัฐชาติกำลังถูกแทนที่ด้วยอำนาจอธิปไตยแบบจักรวรรดิ เรากำลังก้าวเข้าสู่โลกยุคหลังอำนาจอธิปไตยแบบรัฐชาติ” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 167)

รัฐชาติกับความไร้ระเบียบโลกชุดใหม่ เป็นงานที่อ่านสนุก ตื่นเต้นและเข้าใจ และเป็นงานภาษาไทยที่เริ่มอธิบายความเป็นรัฐ ความเป็นชาติแนวใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังเห็นคล้อยและต่างใน 2 ประการ

ประการแรก ผู้เขียนมองคล้ายกับไชยรัตน์และอัปปาตุริยาว่า ปรัชญาการณการตั้งคำถามเกี่ยวกับความหมายของชาติพันธุ์ ที่อยู่ระหว่างรัฐกับชาตินั้น มีมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ และปรัชญาการณชาติใหญ่กว่ารัฐ หรือชาติอยู่นอกพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติมีมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ แต่ที่มองต่างไปก็คือ ปรัชญาการณชาติอยู่นอกรัฐ-ชาตินั้นมีมาก่อนยุคโลกาภิวัตน์ ดังจะพบได้ในกลุ่มคนพลัดถิ่นที่โรบิน โคเฮนเรียกว่า ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิดจากระบบจักรวรรดินิยม (imperial diasporic community) เช่น ชุมชนพลัดถิ่นจักรวรรดินิยมอังกฤษ ซึ่งตั้งในลักษณะชุมชนปกครองตนเอง ให้ความสำคัญกับความเป็นอังกฤษ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งด้านเครือญาติ การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับประเทศมาตุภูมิ และในหลายที่ชุมชนพลัดถิ่นของจักรวรรดิอังกฤษได้แสดงออกถึงอัตลักษณ์ความเป็นอังกฤษมากกว่าคนในเกาะอังกฤษเอง (Cohen, 1997, pp. 66-78) และนั่นคือ ลักษณะสำคัญของการเป็นชาตินอกมาตุภูมิและทำให้ชาติใหญ่กว่ารัฐ

ประการที่สอง ในส่วนที่ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยนั้น ดูเหมือนไชยรัตน์และงานที่อ้างถึงคือ *Empire* หนังสือเล่มนี้ของหนากว่า 500 หน้าของฮาร์ตและเนกรี จะมองรัฐในฐานะผู้รองรับการกระทำของโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองต่างไป และมองคล้ายกับชาลินี แรนเดอเรียว่า “รัฐเป็นทั้งตัวกระทำ (agents) และวัตถุเป้า (objects) ของโลกาภิวัตน์” (Randeria, 2007, p. 2)

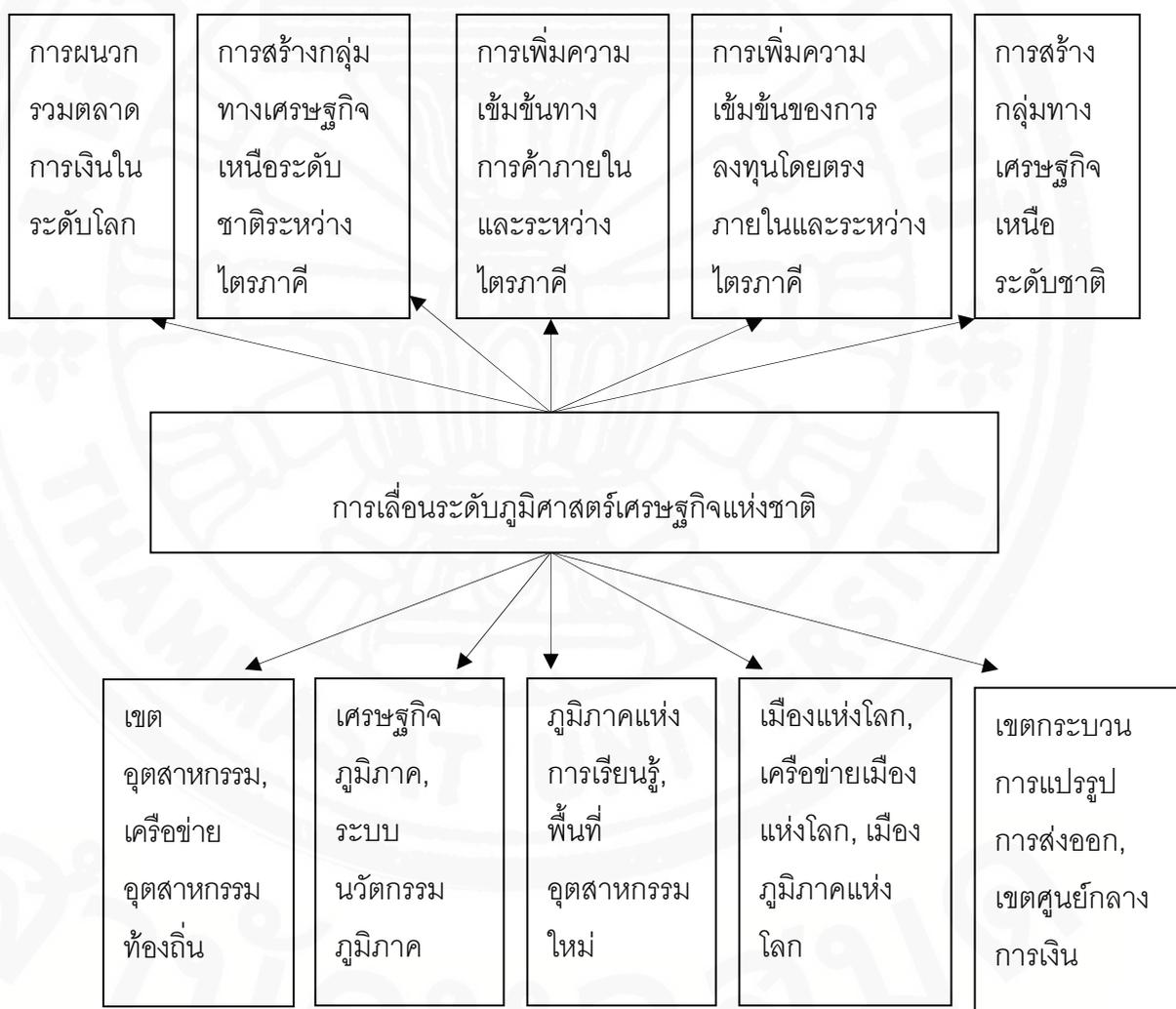
แน่นอน ในยุคโลกาภิวัตน์ พื้นที่รัฐชาติถูกตีแผ่ทะลุผ่านทั้งจากข้างบนโดยโลกาภิวัตน์ บริษัทข้ามชาติ ธนาคารโลก ขบวนการก่อการร้ายข้ามชาติ ถูกตีแผ่จากข้างล่างโดยลัทธิคลั่งความเป็นท้องถิ่น (localism) และขบวนการก่อการร้ายในท้องถิ่น และถูกตีแผ่จากด้านข้างโดยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (Biswas 2002: 175-198) พื้นที่ของรัฐถูกแทรกและปะปนด้วยพลังและอำนาจจากทุกระดับภูมิศาสตร์ พื้นที่ของรัฐมีความสลับซับซ้อน มีเส้นขีดแบ่ง-ขีดแยกหลากหลายและพร่ามัว รัฐชาติมิได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จ กระนั้นก็ตาม ผู้เขียนยังปรารถนาที่จะมองคล้ายเนล เบรนนอร์ อิริค สวินกีเดาว์และมาร์ค พัวร์เชลล์ว่า สิ่งนี้คือการเลื่อนระดับและการขยายพื้นที่ของรัฐชาติ (rescaling state spaces) ทั้งลงล่าง ขึ้นบนและออกข้างมากกว่าการดับสูญของรัฐชาติ (Brenner, 1999b, pp. 39-78; 2004a; Swyngedouw, 2004, pp. 25-48; Purcell, 2006, pp. 1921-1941; Brown and Purcell, 2005, pp. 607-624)

ทั้งเบรนนอร์ สวินกีเดาว์และพัวร์เชลล์มองคล้ายกับไชยรัตน์ว่า โลกยุคโลกาภิวัตน์มิใช่โลกไร้พรมแดน เพราะกระบวนการสลายพรมแดนคือกระบวนการเดียวกันกับกระบวนการลากเส้นพรมแดนใหม่จนมีความจำเป็นที่จะต้องเขียนคำสองคำนี้คู่กัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 28) นักวิชาการต่างประเทศทั้ง 3 ท่านเห็นว่า รัฐมิใช่ของคาวพพิที่เป็นอิสระ แต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจและสังคม ในยุคโลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยมได้เลื่อนระดับภูมิศาสตร์ของทุนใหม่

(rescaling the geographies of capital) โดยมีได้ให้ความสำคัญเฉพาะการผลิต การสะสมทุนและความมั่งคั่งเฉพาะในระดับชาติดังยุคก่อนหน้า แต่ให้ความสำคัญในทุกระดับภูมิศาสตร์ คือ ทุนเคลื่อนไปลงทุน ดำเนินกิจกรรมการผลิต การค้า การสร้างความมั่งคั่ง และนวัตกรรมในระดับภูมิศาสตร์ต่างๆ (ดังแสดงในแผนภูมิที่ 5.1)

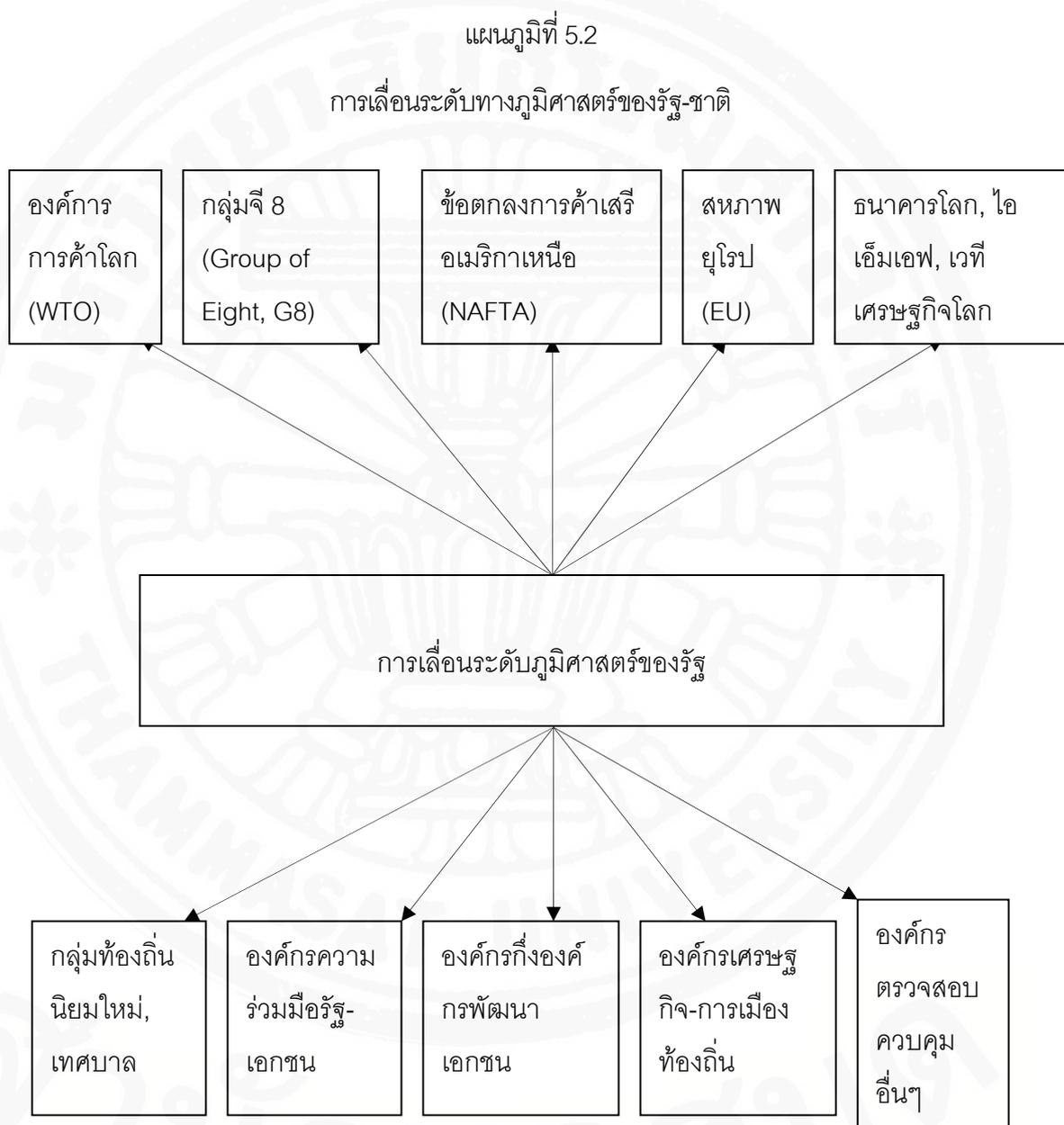
แผนภูมิ 5.1

การเลื่อนระดับทางภูมิศาสตร์ของทุน

ที่มา : ปรับแต่งจาก Neil Brenner 2004a: 59.

การเลื่อนระดับของทุน นำไปสู่การเลื่อนระดับภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติ (rescaling the geographies of statehood) หรือการขยาย ถ่ายโอน ฝั่งถ่ายอำนาจและพื้นที่ของรัฐทั้งขึ้นบน ลงล่าง และออกข้าง (ดังแสดงในแผนภูมิ 5.2)

ที่มา : ปรับแต่งจาก Neil Brenner 2004a: 62.

อย่างไรก็ตาม เบรนนอร์ สวินกีเคาเวิร์และพัวร์เชลล์ ย้ำเน้นเกี่ยวกับระดับภูมิศาสตร์ รัฐและทุนกับการเลื่อนระดับภูมิศาสตร์ในหลายประการ ประการแรก ระดับภูมิศาสตร์มิใช่ระดับทางธรรมชาติ แต่

คือสิ่งที่ถูกสร้างโดยมนุษย์ ระดับภูมิศาสตร์มีเชิงองค์ประกอบที่ดำรงอยู่ก่อน แต่คือสิ่งที่ถูกสร้างและกำหนดโดยกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองและสังคม (Purcell and Brown, 2005, p. 281)

ประการที่สอง ระดับภูมิศาสตร์มีลักษณะเป็นสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีระดับภูมิศาสตร์ใดสำคัญหรือเหนือกว่า นั่นหมายความว่า ในยุคปัจจุบันระดับภูมิศาสตร์ระดับชาติถูกลดทอนความสำคัญลงทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ระดับภูมิศาสตร์ระดับต่ำกว่าและสูงกว่ารัฐ-ชาติได้รับความสำคัญเพิ่มขึ้นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ทุกระดับต่างมีความสำคัญ

ประการที่สาม ระดับภูมิศาสตร์ไม่ได้แยกขาดจากกัน แต่เป็นระดับภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อและถูกแทรกด้วยพลัง อำนาจและตัวกระทำจากระดับภูมิศาสตร์อื่น เช่น ในระดับท้องถิ่นล้วนมีทั้งพลังอำนาจและตัวกระทำทั้งจากระดับภูมิภาค ชาติ ภูมิภาคเหนือรัฐ-ชาติและระดับโลกมาแทรกอยู่ ดังนั้นระดับภูมิศาสตร์ไม่ว่าระดับชาติหรือระดับใด ต่างไม่มีสิ่งที่เรียกว่าข้างนอกหรือข้างในโดยสมบูรณ์ ดุจเดียวกับที่ฮาร์ดท์และเนกรีพิจารณาว่า รัฐ-ชาติในยุคอำนาจอธิปไตยแบบยุคจักรวรรดิไม่มีสิ่งที่เรียกว่าข้างนอกและข้างในอีกต่อไป (Hardt and Negri, 2000, pp. 186-189) กล่าวในแง่นี้ การแยกอำนาจของรัฐ อำนาจของท้องถิ่น อำนาจอธิปไตยของรัฐ-ชาติ อำนาจอธิปไตยแบบจักรวรรดิจึงไม่อาจแยกขาดออกจากกัน และอำนาจอธิปไตยหรือกฎหมายของจักรวรรดิหรือของโลกล้วนแต่ถูกผนวกรวมให้เป็นของท้องถิ่น (Randeria, 2003, pp. 305-328)

ประการที่สี่ กระบวนการสลายพรมแดนและการสร้างพรมแดนใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์นำไปสู่การก่อเกิด “การผนวกรวมความเป็นสากลและความเป็นท้องถิ่น (glocalization)” หมายถึงการผนวกรวมของทุน ความรู้ อำนาจ เศรษฐกิจและตัวกระทำในทุกระดับเป็นเครือข่ายเพื่อดำเนินกิจกรรมในระดับท้องถิ่น หรือเพื่อการสร้างพลัง สร้างมูลค่า และคุณค่าให้กับท้องถิ่น แต่ก็ยังเป็นกระบวนการการสร้างระบอบอำนาจนิยมใหม่ของรัฐยุคโลกาภิวัตน์ (Swyngedouw, 1996; 1997; 2004)

ประการที่ห้า โลกาภิวัตน์มิได้ทำให้รัฐไร้พรมแดนและไร้สถานที่ การมองว่าโลกาภิวัตน์คือยุคไร้พรมแดนและไร้สถานที่ เป็นการอ่านปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์จากมุมมองการสลายพรมแดนแต่เพียงประการเดียว อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ในทัศนะของเบรนเนอร์มี 2 กระบวนการคือ กระบวนการสลายพรมแดนและลากพรมแดนขึ้นมาใหม่ และทั้งสองกระบวนการต่างเสริมสร้างกันและกัน (Brenner 2004a: 64) สถานที่จึงมิได้หายไป พรมแดนมิได้หายไป แต่ถูกสร้างใหม่ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภาค และภูมิภาคเหนือรัฐในรูปแบบที่ต่างไป

ประการที่หก การปรากฏขึ้นของโลกาภิวัตน์ แม้จะส่งผลให้พรมแดนรัฐ-ชาติกลายเป็นพรมแดนที่ทึบ เงินตรา สินค้า แรงงานและข้อมูลข่าวสารสามารถไหลและซึมผ่านได้มาก ง่ายและเร็วขึ้น อย่างไรก็ตาม เบรนนอร์ยังเห็นว่าสิ่งนี้ไม่ได้ทำให้รัฐถูกกัดกร่อนทำลายหรืออ่อนแอ แต่นำไปสู่การจัดรูปใหม่ จัดสถาบัน จัดปรับระดับอำนาจและบทบาทตามระดับชั้นของระดับภูมิศาสตร์ ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งนักวิชาการทั้งไทยและเทศจำนวนหนึ่งพิจารณาว่า รัฐ-ชาติติดอยู่ในภาวะวิกฤติหรือยืนอยู่บนขาข้างสุดท้ายนั้น เบรนนอร์กลับเห็นว่า รัฐ-ชาติได้มีส่วนอย่างสำคัญในการผลักดันให้มีการรวมตัวกันทางด้านภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ โดยผ่านนโยบายยุทธศาสตร์ต่างๆ เช่น การสร้างหรือการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งในระดับชาติและสากลเพื่อเอื้ออำนวยให้ทุนโลกสามารถปฏิบัติการหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ และการสร้างเขตควบคุมบางเขตเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการลงทุนของทุนโลก (Brenner, 2004a, p. 60)

กล่าวโดยรวม การเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ มิได้ทำให้รัฐ-ชาติถูกลดบทบาทและความสำคัญลง หากแต่ทำให้เปลี่ยนแปลงและเลื่อนระดับ แต่การเลื่อนระดับและขยายพื้นที่มิได้มีเฉพาะรัฐและทุน หากรวมถึงการเลื่อนระดับและขยายพื้นที่ของการเป็นพลเมืองและชาติ

ในอดีตการศึกษาและให้ความหมายพลเมือง การเป็นพลเมืองถูกผูกขาดโดยสาขารัฐศาสตร์ ความหมายที่ให้และผูกขาดของการเป็นพลเมือง คือ บุคคลที่มีหน้าที่ สิทธิและการเป็นสมาชิกของชุมชนการเมืองระดับชาติตามที่กฎหมายของรัฐกำหนด การเป็นพลเมืองจึงเป็นประเด็นทางด้านกฎหมายและถูกวางกรอบให้มนุษย์คนหนึ่งต้องเป็นพลเมืองของรัฐหนึ่ง และพรมแดนความเป็นพลเมืองยังตรงเส้นพรมแดนรัฐ (Kofman, 1995, pp. 123-126) ความหมายการเป็นพลเมืองจึงเป็นเรื่องของการขีดพรมแดนเพื่อกำหนดผู้อยู่ข้างในและข้างนอก ผู้ถูกรวมและถูกกีดกันออกจากการเป็นพลเมือง (Kofman, 1995, p. 121) และอิงอยู่กับกรอบแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยหรือแบบสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย (Purcell, 2003b, pp. 564-590)

ในมิติประวัติศาสตร์ การเป็นพลเมืองมิได้เริ่มต้นด้วยข้อกำหนดของกฎหมาย การเป็นพลเมืองหมายถึงการเป็นสมาชิกของเมือง (Holston and Appadurai, 1999, pp. 1-18) และการมีสิทธิในเมือง (Purcell, 2003b, pp. 564-590) พลเมืองคือผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองและมีสิทธิเกี่ยวกับเมือง โดยสิทธินี้กินความหมายกว้าง หมายถึงสิทธิทุกด้านอันจะทำให้มนุษย์คนหนึ่งสามารถดำรงชีวิตประจำวันในเมืองได้อย่างปกติสุข รวมถึงสิทธิการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเป็นส่วนหนึ่ง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองและการกำหนดและควบคุมความเป็นไปของเมือง (Purcell, 2003b, p. 577) การเป็นพลเมืองจึงหมายถึงการเป็นพลเมืองในด้านเนื้อหาสาระและกระบวนการ (Staeheli, 2003, p. 97) แต่ความหมายการเป็นพลเมืองในเนื้อหาสาระนี้ ในระยะต่อมาถูกเบียดขับและครอบโดยความหมายการเป็นพลเมืองตาม

แนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม หลังคริสต์ทศวรรษ 1980 ความเป็นพลเมืองตามนิยามของ รัฐศาสตร์กระแสหลักถูกตั้งคำถาม และกลายมาเป็นประเด็นหลักที่สังคมศาสตร์หลากหลายสาขาสนใจ ศึกษา (Kastoryano, 2005, p. 693) และประเด็นหนึ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ การเลื่อนระดับหรือการขยายพื้นที่ พลเมืองและการเป็นพลเมือง

ในทัศนะของพัวร์เซลล์ ปัจจุบันการเป็นพลเมืองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก การเป็นพลเมืองถูกทำให้เลื่อนระดับ (citizenship is being rescaled) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการครอบงำของการเป็นพลเมืองในชุมชนระดับรัฐ-ชาติถูกบั่นทอน ควบคู่ไปกับการ เติบโตและเข้มแข็งขึ้นของชุมชนในระดับภูมิศาสตร์อื่น ประการที่สอง เส้นแบ่งการเป็นพลเมืองถูกลาก หรือขีดแบ่งใหม่ (citizenship is being reterritorialized) อันเป็นผลมาจากสายเชื่อมระหว่างอำนาจ อธิปไตยเหนือดินแดนภูมิศาสตร์กับความภักดีทางการเมืองถูกตั้งคำถามมากขึ้น และ ประการที่สาม เส้นแบ่งการเป็นพลเมืองถูกทำเปลี่ยนทิศเปลี่ยนแนว (citizenship is being reoriented) หรือเบนออก จากชาติในฐานะชุมชนทางการเมืองหนึ่งเดียวและครอบงำในอดีต (Purcell, 2003b, p. 566)

การเปลี่ยนแปลงหลักการข้างต้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของทุนและรัฐ-ชาติ ในยุคโลกาภิวัตน์ นั่นคือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างใหม่หรือการเลื่อนระดับของรัฐและทุน การเลื่อน ระดับและการลากเส้นแบ่งใหม่ของเศรษฐศาสตร์การเมืองของโลก ได้สร้างเงื่อนไขให้มีการคิดใหม่และ รื้อสร้างโครงสร้างการเป็นพลเมืองใหม่ และหากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโลกส่งผลให้อำนาจรัฐใน ระดับชาติผ่องถ่ายอำนาจขึ้นบน ลงล่างและออกข้างแล้ว กำแพงกฎหมายก็มีอาจรั้งการเป็นพลเมือง และความหมายการเป็นพลเมือง การเป็นพลเมืองภายใต้หลักการ 3 ประการข้างต้น จึงเท่ากับการสลาย ฐานคิดหลักการการเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยหรือพลเมืองแบบเวสต์ฟาเลีย ซึ่งผูกการเป็น พลเมืองไว้ที่กฎหมาย ระดับชาติและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐ-ชาติ (Purcell, 2003b, p. 571) การเลื่อนระดับการเป็นพลเมืองอาจสรุปสั้นๆ ดังแผนภูมิ 5.3

กล่าวอีกนัย แนวคิดการเลื่อนระดับของการเป็นพลเมือง ดึงความเป็นพลเมืองออกจากคำ นิยามเชิงกฎหมาย การเป็นพลเมืองขยายไปถึงการเป็นพลเมืองทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและ ชุมชน ขยายไปสู่การปฏิบัติและการมีส่วนร่วมกระทำ การเป็นพลเมืองจึงเป็นปฏิบัติการและการ แสดงออกถึงความผูกพัน และการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับภูมิศาสตร์ต่างๆ และปฏิบัติการลงบน พื้นที่ที่หลากหลาย เช่น พื้นที่เมือง มลรัฐ เมือง เมืองแห่งโลก ท้องถิ่น ชุมชน โรงเรียน โลก สหภาพยุโรป และพื้นที่ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและสาธารณะ (Kofman, 2003, p. 397) การเป็นพลเมืองจึงหาได้จำกัดอยู่ เฉพาะการเป็นพลเมืองในระดับรัฐ-ชาติไม่

แผนภูมิ 5.3

การเลื่อนระดับของการเป็นพลเมือง

ที่มา: ปรับแต่งจาก Purcell, 2003b, p. 567.

แม้บทความของพัวร์เชลล์ จะมิให้นำหน้ากับการกล่าวถึงภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ (ethnoscape) ในความหมายของอรซุน อับปาดูราย แต่การกล่าวถึงการเลื่อนระดับการเป็นพลเมืองเกิดภายใต้เงื่อนไขการเลื่อนระดับและปรับโครงสร้างของทุน โดยนัยยะก็คือการกล่าวถึงการเคลื่อนย้ายหรือการอยู่ผิดที่ของผู้คนหรือการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของผู้คน ที่มีความถี่ ความเร็วและความเข้มข้นมากขึ้น (Appadurai, 1996a, pp. 48-99) ดังนั้น การเลื่อนระดับการเป็นพลเมืองย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเลื่อนระดับของชาติหรือการอยู่นอกพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติ

อย่างไรก็ตาม ปรัชญาการณัฐชาติอยู่นอกพรมแดนรัฐ-ชาติมีมานาน อย่างน้อยที่สุดก็พร้อมการก่อตัวของรัฐ-ชาติ ทั้งนี้ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก พรมแดนของรัฐ-ชาติที่ดำรงอยู่ ส่วนใหญ่ใช้พรมแดนธรรมชาติ เช่น สันเขาและร่องน้ำลึกเป็นแนวขีดแบ่ง ซึ่งแน่นอน มิได้ขีดตามพรมแดนความเป็นชาติ การขีดแบ่งพรมแดนจึงเท่ากับการขีดแยก ขีดแบ่งและขีดตัดสายสัมพันธ์ ความผูกพันของผู้คน เครือญาติดั้งเดิมออกจากกัน คนในกลุ่มชาติพันธุ์จึงอาจจะอยู่ในพื้นที่ของสองรัฐหรือมากกว่า และบางรัฐอาจจะรวมเอากลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่ม (Oommen, 2004, pp. 745-755) ดังนั้น ชาติและรัฐ-ชาติจึงมิได้สัมพันธ์กันแบบลงตัวและชัดเจนๆ ที่คั่นระหว่างรัฐกับชาติจึงมีปัญหาที่ตั้งแต่นั้น

ประการที่สอง การเคลื่อนย้ายของผู้คนออกนอกพรมแดนรัฐมาตุภูมิด้วยเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน เช่น การออกไปเพื่อทำการค้า แสวงหางานทำหรือการถูกขับออกจากดินแดนเนื่องจากถูกชาติอื่นยึดครอง การเคลื่อนย้ายในลักษณะนี้ มีมาก่อนหรือตั้งแต่ยุคก่อตัวของรัฐ-ชาติในยุโรป และทวีความสำคัญและเพิ่มปริมาณ ความถี่ ความเข้มข้นมากขึ้นในยุคปัจจุบัน อันเป็นผลเนื่องมาจากการปรับตัวของทุนและการพัฒนาเทคโนโลยีการคมนาคมและการสื่อสาร (Portes, 2003, pp. 874-892; Foner, 1997, pp. 357-362) ซึ่งส่งผลให้ปรัชญาการณัฐชาตินอกรัฐ หรือใหญ่กว่าพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติแพร่หลายขยายตัวและมองเห็นมากขึ้น

ปัจจุบัน ปรัชญาการณัฐชาติอยู่นอกพื้นที่ภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติได้รับความสนใจจากวงวิชาการมากขึ้น และพบได้ในงานศึกษาแนวคิดชาตินิยมจากแดนไกล คนพลัดถิ่น และสนามสังคมข้ามพรมแดน ชาตินิยมจากแดนไกล (long-distance nationalism) โดยนิยามหมายถึง “ชุดของการอ้างอัตลักษณ์และปฏิบัติการที่เชื่อมผู้คน ซึ่งอาศัยอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันเข้ากับอาณาเขตดินแดนเฉพาะแห่งหนึ่ง ซึ่งผู้คนเหล่านั้นถือเป็นแดนมาตุภูมิ” (Glick Schiller, 2005, pp. 570) ปฏิบัติการของกลุ่มนักชาตินิยมจากแดนไกลเพื่อเชื่อมกับมาตุภูมิ อาจมีหลากหลายรูปแบบ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การประท้วง การลอบบี้ การต่อสู้ การฆ่าและตายเพื่อมาตุภูมิ แนวคิดชาตินิยมจากแดนไกลสัมพันธ์แนบแน่นกับลัทธิชาตินิยมและรัฐ-ชาติ

ชาตินิยมจากแดนไกลจึงเป็นอีกรูปแบบของแนวคิดชาตินิยมที่เชื่อว่า ชาติคือสิ่งที่ดำรงอยู่ และประกอบด้วยกลุ่มคนผู้มีประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์และอาณาเขตดินแดนร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ลัทธิชาตินิยมจากแดนไกล ต่างจากชาตินิยมรูปแบบอื่นในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกของชาติ (members of the nation) กับอาณาเขตดินแดนภูมิศาสตร์ของชาติ (the national territory) ชาตินิยมจากแดนไกลถือว่า พรมแดนทางภูมิศาสตร์มิใช่กำแพงหรืออุปสรรคขัดขวาง/แยกขาดการเป็นสมาชิกของชาติ สมาชิกของชาติสามารถอยู่ ณ ตำแหน่งใดก็ได้บนผืนพิภพและแม้แต่การเป็นพลเมืองของรัฐอื่นก็มีใช้ตัวขัดขวางการเป็นสมาชิกของชาติ

ในฐานะแนวคิด ชาตินิยมจากแดนไกลเพิ่งได้รับการกล่าวถึงเมื่อต้นทศวรรษ 1990 (Anderson, 1993, pp. 2-13; 1998) แต่ปรากฏการณ์เกิดก่อนคำและแนวคิด คือ ผู้ยึดถือหรือปฏิบัติตนภายใต้หลักการชาตินิยมจากแดนไกลมีมานาน ดังปรากฏในกรณีผู้อพยพชาวเยอรมัน ไปแลนด์ อิตาลี อังการี กรีซ ไอร์ช เม็กซิโกและเดริกต่างปฏิบัติการแบบชาตินิยมจากแดนไกล ประวัติศาสตร์การสร้างรัฐ-ชาติในยุโรป เอเชีย แอฟริกาและลาตินอเมริกาเองก็ชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญในการสร้างชาติของกลุ่มผู้อพยพจากแดนไกล และผู้ร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่วนหนึ่งก็คือกลุ่มนักชาตินิยมจากแดนไกล (Harrington, 1982, p. 113)

ลัทธิชาตินิยมจากแดนไกลยึดมั่น และสนับสนุนแนวคิดความผูกพันกับมาตุภูมิทางสายเลือด และอาจจะสัมพันธ์กับมาตุภูมิหลายลักษณะ แต่ไม่ว่าความสัมพันธ์กับมาตุภูมิจะปรากฏในลักษณะใด สิ่งที่ประจักษ์ชัดประการหนึ่งก็คือ ลัทธิชาตินิยมจากแดนไกล คือ ส่วนหนึ่งของชาติที่ไม่ได้ถูกบรรจุไว้ในพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติ ลัทธิชาตินิยมจากแดนไกลคือภาวะทางการเมือง หรือการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มคนที่อยู่นอกมาตุภูมิ ซึ่งรวมถึงภาวะทางการเมืองของกลุ่มคนที่เรียกว่า คนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน

คนพลัดถิ่นคือปรากฏการณ์การแพร่กระจายของผู้คนออกจากมาตุภูมิ ที่เกิดขึ้นก่อนและหลังการเกิดรัฐ-ชาติ มาตุภูมิดังกล่าวไม่จำเป็นต้องหมายถึงรัฐ-ชาติเสมอไป มาตุภูมิของคนพลัดถิ่นบางกลุ่ม เช่น ชาวยิวและชาวอาร์เมเนียพลัดถิ่นในอดีต มาตุภูมิเป็นเพียงส่วนของผืนดินที่ให้กำเนิด (Cohen, 1997, pp. 1-20; Tololyan, 2005, pp. 35-46) มาตุภูมิของคนพลัดถิ่นบางกลุ่มในปัจจุบัน เช่น มาตุภูมิชาวซิกข์ก็คือผืนดินส่วนที่เป็นรัฐปัญจาบในอินเดีย (Tata, 2005, pp. 273-285) มาตุภูมิชาวบาสก์ (Basque diaspora) คือดินแดนส่วนหนึ่งที่อยู่ระหว่างพรมแดนสเปนและฝรั่งเศส (Toticaguene, 2004) มาตุภูมิของชาวทมิฬก็เป็นผืนน้ำและผืนดินบางส่วนที่อยู่ด้านเหนือของประเทศศรีลังกา (Srisandarajah, 2005, pp. 492-500) คนพลัดถิ่นเหล่านี้ ไม่เพียงประสงค์จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับรัฐที่ดำรงอยู่ หากปรารถนาที่จะ

สร้างรัฐใหม่แยกขาดจากรัฐเดิม คนพลัดถิ่นจึงหมายถึงกลุ่มคนที่กระจายออกจากมาตุภูมิ และยังสัมพันธ์กับมาตุภูมิหรือถิ่นกำเนิดในมิติความเป็นจริงและ/หรือมิติของจินตนาการ (Lalotou, 2005, p. 85) ไม่ว่าจะมาตุภูมินั้นจะเป็นรัฐ-ชาติหรือพื้นที่บางส่วนของรัฐอื่น

การศึกษาคนพลัดถิ่นโดยนักวิชาการเริ่มมีก่อดำเนินตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1950 การศึกษาในระยะแรก นักวิชาการใช้คนพลัดถิ่นคาสสิกคือชาวยิว ชาวอาร์เมเนียและชาวแอฟริกาเป็นตัวแบบศึกษา ความหมายคนพลัดถิ่น จึงมีความหมายเท่ากับกลุ่มบุคคลที่ตกเป็นเหยื่อ คนที่ถูกบังคับให้ออกหรือพลัดพรากจากมาตุภูมิด้วยความเจ็บปวดและขมขื่น (Cohen, 1997, pp. 1-54)

ชาวยิวและชาวอาร์เมเนียพลัดถิ่นเกิดก่อนคริสตกาล ชาวแอฟริกาพลัดถิ่นเกิดในศตวรรษที่ 7-8 และในช่วงการล่าอาณานิคมของตะวันตก ดังนั้น แม้จะพลัดพรากจากมาตุภูมิ แต่คนกลุ่มดังกล่าวนี้ก็ยังมีอาจถือเป็นลักษณะของชาติที่อยู่นอกพรมแดนรัฐ-ชาติ เพราะรัฐ-ชาติยังไม่ถึงการก่อเกิดและแนวคิดเรื่องชาติในความหมายปัจจุบันยังไม่มี แม้ในช่วงการล่าอาณานิคม แอฟริกันพลัดถิ่นก็ไม่อาจถือเป็นชาติอยู่นอกพรมแดน เพราะรัฐ-ชาติและอาจรวมถึงชาติในแอฟริกาส่วนใหญ่เพิ่งเกิดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คนพลัดถิ่นแพร่หลายและขยายตัวมากขึ้นหลังคริสต์ทศวรรษ 1980 คำนิยามของคนพลัดถิ่นถูกขยายและรวมเอาคนที่ออกจากมาตุภูมิเพื่อการค้า เพื่อภารกิจของอาณานิคม เพื่อขายแรงงาน และด้วยเหตุทางวัฒนธรรม (Brubaker, 2005, pp. 1-19; Vertovec, 1997, pp. 277-299)

การแพร่หลายและขยายความหมายคนพลัดถิ่น เกิดในยุคการเพิ่มจำนวนรัฐ-ชาติบนแผนที่โลก (Hansen, 2002, pp. 303-321) กล่าวคือ ก่อน ค.ศ. 1945 มีรัฐ-ชาติที่เป็นสมาชิกสหประชาชาติเพียง 54 รัฐ หลังการล่มสลายของอาณานิคมยุโรปและระบอบคอมมิวนิสต์ สมาชิกของสหประชาชาติเพิ่มเป็น 185 รัฐในปี ค.ศ. 1999 (Fulcher, 2000, p. 523) และรัฐ-ชาติทั่วโลกในปี 2007 มีทั้งสิ้น 194 รัฐ คนพลัดถิ่นที่ได้รับการศึกษาโดยนักวิชาการนับตั้งแต่หลังคริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาจึงประกอบทั้งกลุ่มคนมีรัฐและไร้รัฐมาตุภูมิ และทั้งคนที่ถูกนับและรับผิดชอบโดยรัฐมาตุภูมิ และไม่ถูกรัฐมาตุภูมินับและรับผิดชอบ รวมถึงกลุ่มที่แปรเปลี่ยนจากกลุ่มชาติพันธุ์สู่การเป็นชาติและต่อสู้เพื่อแยกบางส่วนของพื้นที่รัฐที่มีอยู่ก่อน

การศึกษาคนพลัดถิ่นนับแต่นั้นมาเปรียบประดุจน้ำพุที่ทะลุออกทุกทิศทาง พร้อมกับการขยายตัวหรือการเคลื่อนตัวของชาติออกจากพื้นที่พรมแดนรัฐ-ชาติอย่างมากมายมหาศาล ตามการเคลื่อนภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ที่นำเสนอโดยอรชุน อับปาคุรย์ ความหลากหลายของกลุ่มคนพลัดถิ่นนี้อาจจะพิจารณาได้จากบทความที่กล่าวถึงคนพลัดถิ่นในวารสารต่างๆ นับตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ 1990 เป็น

ต้นมา⁵ หรืออาจจะพิจารณาได้จาก Encyclopedia of Diaspora (Ember, Ember, and Skoggard, 2005) สารานุกรมคุณภาพเยี่ยม 1,240 หน้า ในหนังสือดังกล่าวเราจะพบคนพลัดถิ่นมากมายหลายกลุ่ม เช่น ในภาคที่ 1 ของสารานุกรม เราก็จะพบแอฟริกันพลัดถิ่นในเอเชีย แอฟริกันพลัดถิ่นในยุโรปและในอเมริกา อาร์เมเนียพลัดถิ่น บริติชพลัดถิ่น ชิเลียนพลัดถิ่น จีนพลัดถิ่น โคเอเธียนพลัดถิ่น กรีกพลัดถิ่น ฮักกาพลัดถิ่น (Hakka diaspora) มั่งพลัดถิ่น ฮุยพลัดถิ่น (Hui diaspora) ไอร์ิชพลัดถิ่น โปลิชพลัดถิ่น อิสราเอลพลัดถิ่น อิตาลีเลียนพลัดถิ่น ยิวพลัดถิ่นในจีน ยิวพลัดถิ่นในยุโรปและอเมริกา ยิวพลัดถิ่นในโลกยุคโบราณ แอฟริกาและเอเชีย ยิวพลัดถิ่นในโลกของกรีก เกาหลีพลัดถิ่น เคิร์ดพลัดถิ่น ชิกซ์พลัดถิ่น โอเชียเนียพลัดถิ่น ปาเลสตีเนียพลัดถิ่น ฟิลิปปินส์พลัดถิ่น เอเชียใต้พลัดถิ่น สวิสพลัดถิ่น ตัวเรคพลัดถิ่น (Tuareg diaspora) โยรูบาพลัดถิ่น ปากีสถานพลัดถิ่น และทมิฬพลัดถิ่น

ในภาคที่ 3 เราจะพบแอฟริกันพลัดถิ่นในเนเธอร์แลนด์ บราซิลเลียนในแคนาดา บราซิลเลียนในยุโรป บราซิลเลียนญี่ปุ่นและปารากวัย เคป เวอร์ดินในสหรัฐอเมริกา แคริบเบียนในสหราชอาณาจักร จีนในออสเตรเลีย จีนในแคนาดา จีนในยุโรป จีนในฮังการี จีนในอินเดีย จีนในญี่ปุ่น จีนในเกาหลี จีนในมาเลเซีย จีนในปาปัวนิวกินี จีนในรัสเซีย จีนในสิงคโปร์ จีนในแอฟริกาใต้ จีนในตาสิตี จีนในไทย จีนในฟิลิปปินส์ จีนในสหรัฐฯ จีนในอินโดนีเซีย เอิเรเนียนในชูดาน ฟิลิปปินส์ในญี่ปุ่น กรีกในแคนาดา เฮเตียนในสหรัฐอเมริกา อินเดียในฟิจิ อิตาลีเลียนในออสเตรเลีย อิตาลีเลียนในแคนาดา จาเมกาในสหรัฐฯ ญี่ปุ่นในบราซิล ญี่ปุ่นในสหรัฐฯ ยิวในแอฟริกากลางและใต้ ยิวในเดนมาร์ก ยิวในฝรั่งเศส ยิวในลาตินอเมริกา ยิวในโมร็อกโก เกาหลีในคาซัคสถาน อุซเบกีสถานและรัสเซีย เกาหลีในสหรัฐฯ เคิร์ดในฟินแลนด์ เคิร์ดในเยอรมัน ลาตินในญี่ปุ่น เม็กซิโกในสหรัฐฯ นูเออร์ในสหรัฐฯ เปโตริกันในสหรัฐฯ โรมานในสหรัฐฯ ชิกซ์ในแคนาดา ชิกซ์ในสหราชอาณาจักร ชิกซ์ในสหรัฐฯ เอเชียใต้ในมาเลเซียและสิงคโปร์ ธิเบตในอินเดีย เคิร์กในเยอรมัน เวียดนามในออสเตรเลีย เวียดนามในแคนาดา และเวียดนามในฝรั่งเศส

นั่นเป็นเพียงจำนวนหนึ่งของคนพลัดถิ่น แต่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชาติและพรมแดนรัฐ-ชาติไม่เท่ากัน ชาติในปัจจุบันได้ไหลล้นและเลยพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติตามการเคลื่อนย้ายของคนพลัดถิ่น ปัญญาชนพลัดถิ่นอย่างสจ๊วต ฮอลล์และพอน กิลรอยชี้ว่า คนพลัดถิ่นท้าทายอำนาจครอบงำและพรมแดนรัฐ-ชาติ และท้าทายจินตนาการความเป็นเอกพันธ์ของชาติทั้งหมด (Hall, 1990, pp. 222-237; Gilroy, 1993) แต่นักวิชาการผู้ศึกษาคนพลัดถิ่นในปัจจุบันปฏิเสธข้อสรุปข้างต้น และเห็น

⁵ เช่น Nation and Nationalism, International Migration, International Migration Review, Diaspora, Identities, Global Networks, Ethnic and Racial Studies และ Journal of Ethnic and Migration Studies

ว่าคนพลัดถิ่นมีทั้งกลุ่มที่มีสำนึกผูกพันลึกซึ้งกับมาตุภูมิและกลุ่มที่ไม่ถือเป็นส่วนหนึ่งและไม่ผูกพันกับรัฐใดรัฐหนึ่ง (Werbner, 2005, p. 544)

นักรัฐศาสตร์เริ่มนำสนามสังคมข้ามพรมแดน (Keohane and Nye, 1971) มาใช้อธิบายปรากฏการณ์การเมืองข้ามพรมแดนโดยตัวกระทำที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) เมื่อต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 คำดังกล่าวถูกหยิบมาพิจารณาและพัฒนาเป็นมโนทัศน์โดยนักมานุษยวิทยา (Basch, Glick Schiller, and Blanc-Szanton, 1994) นักสังคมวิทยา (Portes, 2003, pp. 874-892) และนักรัฐศาสตร์ (Faist, 2000, pp. 189-222) ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1990 และใช้เพื่ออธิบายสายสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของผู้อพยพที่เชื่อมข้าม เชื่อมผ่าน ถักทอ ทอดและพาดอยู่ระหว่างพรมแดนรัฐชาติ และเชื่อมสังคมที่อยู่คนละแดนของพรมแดนให้กลายเป็นพื้นที่หรือสนามสังคมเดียวกัน หรือเป็นพื้นที่ที่สาม (third space) ที่ไม่อาจลดทอนลงสู่กล่องใดของรัฐชาติ

ปัจจุบัน การศึกษาสนามสังคมข้ามพรมแดนกลายเป็นอุตสาหกรรมทางวิชาการที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และอาจจะจำแนกได้ 2 กลุ่มหลัก คือ สนามสังคมข้ามพรมแดนโดยผู้อพยพและสนามสังคมข้ามพรมแดนโดยรัฐ (Goldring, 2002; Margheritis, 2007) สนามสังคมข้ามพรมแดนโดยผู้อพยพ (immigrant-led transnationalism) หมายถึง สนามสังคมข้ามพรมแดนที่ถูกสร้างและปฏิบัติโดยผู้อพยพ ตัวอย่างการสร้างและคงไว้ของสายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนมี อาทิ การมีสมาชิกที่ใกล้ชิดของครอบครัว ดำรงชีพอยู่ทั้งสองฟากฝั่งของพรมแดน การส่งเงินกลับ การอำนวยความสะดวกข้ามพรมแดนรัฐชาติ การสร้างและสนับสนุนกิจกรรมและ/หรือโครงการการพัฒนาต่างๆ ในรัฐมาตุภูมิและอื่นๆ (Goldring, 2002, p. 57) งานกลุ่มนี้คืองานริเริ่มการศึกษาผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน และพยายามก้าวข้ามจากกรอบการศึกษาผู้อพยพในยุคก่อนหน้า ระยะแรกให้ความสำคัญกับปัจจัยการเกิดสนามสังคมข้ามพรมแดน โดยพยายามเชื่อมการปรากฏขึ้นของสนามสังคมข้ามพรมแดนเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ ต่อมาให้ความสำคัญกับประเด็นการเมือง ประเด็นรัฐชาติและการเป็นพลเมือง

สนามสังคมข้ามพรมแดนโดยรัฐ (state-led transnationalism) หมายถึงนโยบายรัฐชาติที่สร้างและส่งเสริมการรักษาและการคงอยู่ของพื้นที่ทางสังคมข้ามพรมแดน หรือโครงการและนโยบายเชิงสถาบันของชาติ ซึ่งพยายามขยายกฎเกณฑ์ข้อกำหนดทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและจริยธรรมเพื่อรวมและควบคุมผู้อพยพและลูกหลานที่ดำรงชีพนอกพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐมาตุภูมิ (Goldring, 2002, p. 64) การศึกษาสนามสังคมข้ามพรมแดนโดยรัฐ ถูกนำเสนอขึ้นเพื่อแก้ไขจุดอ่อนของงานศึกษาผู้อพยพในสนามสังคม ซึ่งแม้จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์กับตัวกระทำ แต่ตัวกระทำที่ได้รับ

ความสำคัญเป็นเอกก็คือผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน (transmigrant as actor) สิ่งทีละเลยคือ รัฐในฐานะผู้กระทำ (state as actor)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่างานศึกษานามสังคมข้ามพรมแดนทั้งสองกลุ่มล้วนมีความสำคัญ และกล่าวถึงปรากฏการณ์คนละด้าน งานศึกษากลุ่มแรกสะท้อนให้เห็นว่าพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐชาติ ไม่อาจขังความรัก ครอบครัว เครือข่าย ชุมชน ชาติ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองของผู้อพยพ รวมถึงไม่อาจขังผู้อพยพไว้ในพื้นที่ ผู้อพยพจึงเป็นเสมือนไรโซมส์/เรทีคิวลาที่นำชาติออกนอกพรมแดน ภูมิศาสตร์ของรัฐ งานศึกษา สนามสังคมข้ามพรมแดนโดยรัฐสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงการเลื่อนระดับอำนาจของรัฐที่ยืดและแนบไปถึงกลุ่มคนที่อยู่นอกพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐมาตุภูมิออกไป และที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนก็คือสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของนิยามคำว่าชาติและพลเมือง

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐชาติไม่อาจครอบและไม่อาจขังความเป็นชาติ ของกลุ่มคน และชีวิตสั้นๆ ที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับชาติแทบจะมีความหมายเท่ากับการขีดแบ่ง มากกว่าขีดรวม เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐที่เผชิญกับปัญหาดังกล่าว จำต้องปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลง และ รัฐหลายรัฐได้กลายมาเป็น “รัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ (transnational nation-state)”

รัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ คือ ปรากฏการณ์ของรัฐชาติของเฮติในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 เมื่อรัฐต้องเผชิญกับผู้พลัดถิ่นและสนามสังคมข้ามพรมแดนของชาวเฮติ เฮติเป็นหมู่เกาะเล็กๆ พื้นที่ ประมาณ 27,750 ตารางกิโลเมตร อยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกา เดิมเป็นอาณานิคมของ ฝรั่งเศสและได้อิสรภาพและก่อตั้งเป็นรัฐชาติเมื่อปี ค.ศ. 1804 และถือเป็นหนึ่งในกลุ่มรัฐชาติที่เกิดขึ้น เป็นระลอกที่ 2 หลังการเกิดรัฐชาติในยุโรป เฮติจัดเป็นหนึ่งในประเทศส่งออกผู้อพยพ การอพยพและการ เกิดชุมชนพลัดถิ่นของชาวเฮติเริ่มมีมาตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1789-1803 ปีแห่งการปฏิวัติฝรั่งเศสและการปฏิวัติ ของทาสในเฮติ ซึ่งส่งผลต่อการอพยพของชาวเฮติจากบ้านเกิดเมืองนอนสู่คิวบา จาเมกา ตรินิแดด มาตินิค กาเดลุป ฝรั่งเศสและอเมริกา (Laguerre, 2005, p. 828) สหรัฐอเมริกาเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักของการ อพยพของชาวเฮติมาตั้งแต่ต้น มิเชล เอส. ลาเกอร์เรประมาณว่าในปีแรกๆ ของการอพยพ คือ ปี ค.ศ. 1810 มีกลุ่มผู้อพยพชาวเฮติในสหรัฐอเมริกาประมาณ 15,000-20,000 คน และในปี ค.ศ. 2000 เพิ่มเป็นประมาณ 1.5-2.0 ล้านคน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในนิวยอร์ก ไมอามี บอสตัน วอร์ชิงตัน ดีซี ลอส แอลเจลีส์ แอตแลนตา นิว ออร์ลีอัน ฟลอริดา แมสซาชูเซตส์ และดีทรอยต์ (Laguerre, 2005, p. 830)

ชาวเฮติในอเมริกามีผู้ใช้ตัดขาดจากรัฐเฮติ แต่คือกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ความเป็นชาติและรัฐชาติในกลุ่มชาวเฮติพลัดถิ่นมิได้หายไป แม้อยู่นอกมาตุภูมิ ความเป็นชาติของชาวเฮติ ยังคงทน ชาวเฮติในสหรัฐอเมริกาคือคนที่นำเลือดและความเป็นเฮติไปด้วย และกลายเป็นผู้มีสำนึก

ชาตินิยมจากแดนไกล ซึ่งเข้มข้นและสูงกว่าชาวเฮติในมาตุภูมิ เพราะ “ไม่ว่าชาวเฮติจะไปอยู่ที่ไหน ชาวเฮติก็ยังเป็นชาวเฮติ เพราะเลือดและสีผิวของเธอและเขายังเป็นเฮติ” (Glick Schiller and Fouron, 1999, p. 353)

ประเด็นสำคัญก็คือ รัฐชาติของเฮติหลังปี ค.ศ. 1990 ได้ขยายหรือนิยามมโนทัศน์ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยและพรมแดนของตนใหม่ โดยพรมแดนความเป็นเฮติมิได้หยุดยั้งตรงเส้นชายแดนภูมิศาสตร์เกาะเฮติที่มีอยู่ 9 จังหวัด แต่ข้ามทะเลไปรวมเอาเฮติเยนพลัดถิ่นในเมืองต่างๆ ของสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1986 เป็นต้นมา รัฐบาลเฮติถือว่าชาวเฮติพลัดถิ่นยังคงเป็นคนเฮติ และในคริสต์ทศวรรษ 1990 ภายใต้การนำของประธานาธิบดีฌอง-เบตรอง อริสตีดี (Jean-Bertrand Aristide) รัฐบาลเฮติเยนได้ประกาศให้ เฮติเยนที่อยู่ในเมืองต่างๆ ของสหรัฐอเมริกา คือ คนที่อยู่ในจังหวัดที่ 10 ของเฮติ (Laguerre, 1999, pp. 633-651)⁶

คำประกาศนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่ผู้นำเฮติ ชาวเฮติในเฮติและชาวเฮติพลัดถิ่นในสหรัฐอเมริกา และชาวเฮติต่างยึดถือร่วมกันว่า “ไม่ว่าลูกหลานของชาวเฮติจะถือสิทธิการเป็นพลเมืองของรัฐใด เลือดของพวกเขาและเธอยังคงเป็นเลือดชาวเฮติ” (Glick Schiller, 2005, p. 577) ดังนั้น ทั้งรัฐและชาติเฮติในคริสต์ทศวรรษ 1990 ต่างยึดขยายออกนอกพรมแดนภูมิศาสตร์เดิม และทั้งรัฐและชาติต่างเลื่อนระดับ

แม้สนามสังคมที่ยืดทอดข้ามจากเม็กซิโกไปยังเมืองต่างๆ ในสหรัฐอเมริกาจะมีมานาน แต่ นับตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา รัฐเม็กซิโกได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายอย่างสำคัญ โดยเฉพาะการกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้ชาวเม็กซิโกอพยพในสหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์ใกล้ชิด/เหนียวแน่นกับมาตุภูมิ ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในคริสต์ทศวรรษ 1990 รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของชาติเม็กซิโกใหม่ โดยให้หมายรวมถึงชาวเม็กซิโกที่อาศัยอยู่นอกพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐชาติเม็กซิโก พร้อมออกกฎหมายเมื่อปี ค.ศ. 1998 กำหนดให้ชาวเม็กซิโกผู้เป็นพลเมืองของรัฐอื่นไม่เสียสัญชาติเม็กซิโกและให้ถือว่าคนเหล่านั้น เป็นพลเมืองเม็กซิโกที่เกิดในต่างแดน (Goldring, 2002, p. 67) ชาติของเม็กซิโกในปัจจุบันจึงมิได้หยุดลงตรงเส้นพรมแดน แต่ได้ขยายไปรวมชาวเม็กซิโกในสหรัฐอเมริกา

อาร์เจนตินาโดยพื้นฐานเป็นรัฐรองรับการอพยพเข้า และการอพยพออกของชาวอาร์เจนตินา เพิ่งเริ่มเมื่อไม่นาน แต่ที่น่าสนใจยิ่งก็คือ เมื่อประธานาธิบดีเนสเตอร์ เคิร์ชเนอร์ (Nester Kirchner) ขึ้นดำรงตำแหน่งปี ค.ศ. 2003 เขาได้วางนโยบายเกี่ยวกับผู้อพยพใหม่ โดยถือว่าการอพยพเป็นสิทธิอัน

⁶ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน รัฐเฮติบนเกาะเฮติได้แบ่งเขตการปกครองใหม่และแยกเป็น 10 จังหวัด คนเฮติในเมืองใหญ่ๆ ของสหรัฐอเมริกาก็เป็นคนที่อยู่ในจังหวัดที่ 11

ชอบธรรมและถือเป็นสิทธิมนุษยชน นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2004 เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงต่างประเทศและกระทรวงมหาดไทยของอาร์เจนตินาได้ริเริ่มโครงการสร้างสายสัมพันธ์ และออกปฐกฐน์ ตัวต่อคนพลัดถิ่นอาร์เจนตินาในสเปน และที่โดดเด่นและสำคัญยิ่งก็คือ ในปี ค.ศ. 2004 รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยอาร์เจนตินาได้ริเริ่มโครงการจังหวัดที่ 25 ของอาร์เจนตินา จังหวัดที่ 25 หมายถึง ชุมชนอาร์เจนตินาในต่างแดนคล้ายกับคนในจังหวัดที่ 10 ของเฮติ (Margheritis, 2007, pp. 87-106) รัฐอาร์เจนตินาก็ดูจะเดียวกับรัฐเฮติและเม็กซิโก คือ ต่างเลื่อนระดับ ขยายพรมแดนรัฐและลากเส้นแดนรัฐใหม่เข้าไปในดินแดนของรัฐอื่น พร้อมกับการเลื่อนระดับของความเป็นชาติและพลเมือง

ฟิลิปปินส์เป็นหนึ่งในประเทศเอเชียที่จัดอยู่ในประเทศส่งออกผู้อพยพ ตามประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เริ่มการอพยพโยกย้ายนับตั้งแต่ช่วงที่ถูกสเปนยึดครอง โดยคนฟิลิปปินส์ได้อพยพโยกย้ายไปตามเส้นทางการค้าและการสำรวจของชาวสเปน การยึดครองโดยสหรัฐอเมริกาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยังผลให้มีการอพยพของคนฟิลิปปินส์ทั้งนักศึกษาและคนงานเข้าไปทำนุในสหรัฐอเมริกา รวบรวม 98,000 คนในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1940 หลังจากนั้นการอพยพออกของชาวฟิลิปปินส์ก็มีมาอย่างต่อเนื่อง ประมาณว่าในต้นคริสต์ศตวรรษ 2000 มีประชากรฟิลิปปินส์กว่า 8 ล้านคน หรือร้อยละ 9.5 ของประชากรทั้งหมดดำรงชีพในต่างแดน และอยู่ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกราว 160 ประเทศ และ 1 ใน 4 ของจำนวนดังกล่าวคือชาวฟิลิปปินส์พลัดถิ่นในสหรัฐอเมริกา (Lawless, 2005, p. 245)

ชาวฟิลิปปินส์พลัดถิ่น มีบทบาทสำคัญยิ่งในทางการเมืองและเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ คนพลัดถิ่นจึงได้รับการยอมรับนับถือทั้งโดยรัฐบาลและประชาชนฟิลิปปินส์ ฟิลิปปินส์เป็นหนึ่งในรัฐที่รวมคนพลัดถิ่น แม้จะมีได้กำหนดให้ชาวฟิลิปปินส์พลัดถิ่นคือคนที่อยู่ในจังหวัดพิเศษตั้งกรณีเฮติ และอาร์เจนตินา แต่รัฐบาลฟิลิปปินส์ปัจจุบันก็ได้กำหนดให้ “วันผู้อพยพ” เป็นวันสำคัญแห่งชาติ และรัฐสนับสนุนการจัดงานเฉลิมฉลองวันดังกล่าวอย่างยิ่งใหญ่ ในปี ค.ศ. 2003 รัฐบาลฟิลิปปินส์ได้ออกกฎหมายรับรองการมีสองสัญชาติ และคืนสิทธิการเป็นพลเมืองอย่างสมบูรณ์กับชาวฟิลิปปินส์พลัดถิ่น ผู้สูญเสียการเป็นพลเมืองฟิลิปปินส์เพราะถือสิทธิการเป็นพลเมืองแก่รัฐอื่น

กล่าวอีกนัย ปัจจุบัน รัฐจำนวนมากที่เผชิญกับการอพยพโยกย้ายของผู้คน กำลังดำเนินการแก้ไขกฎหมายเพื่อรวมกลุ่มผู้อพยพผู้กลายเป็นพลเมืองของรัฐอื่นโดยวิธีการสำคัญ 2 วิธี คือ การให้สองสัญชาติ (dual nationality) หรือการให้พลเมืองสองรัฐ (dual citizenship) โดยนิยาม การให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐหมายถึง การที่รัฐมาตุภูมิให้สิทธิแก่ผู้อพยพหรือคนพลัดถิ่นของตนโดยสมบูรณ์หรือมีสิทธิเท่าเทียมกับพลเมืองในมาตุภูมิ การให้สองสัญชาติโดยปกติหมายถึงการให้สิทธิบุคคลในการเดินทางเข้าประเทศโดยไม่ต้องมีวีซ่าเป็นการเฉพาะ และมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินและสิทธิในการ

ลงทุน แต่ไม่มีสิทธิในการเลือกตั้งหรือการดำรงตำแหน่งในทางราชการ (Glick Schiller, 2005, p. 576) ตัวอย่างประเทศที่มีการปรับเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวมีอาทิ อิตาลีและโปรตุเกสให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐ ออสเตรเลียให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐ (นับตั้งแต่ปีก่อตั้งออสเตรเลีย, ค.ศ. 1948) ฟิลิปปินส์ให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐ (ค.ศ. 2003) อินเดียให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐแก่ชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ในอังกฤษ ออสเตรเลีย แคนาดา ฟินแลนด์ ไอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ อิตาลีและสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 2003) นับตั้งแต่ยุคหลังเหมา รัฐบาลจีนมีหน่วยงานพิเศษดำเนินการเกี่ยวกับเงินพลัดถิ่น และสนับสนุนโครงการการท่องเที่ยวแบบ “คืนสู่รากเหง้า (root trip)” เพื่อเชื่อมเงินพลัดถิ่นกับมาตุภูมิ และสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศสและสวีเดนต่างอนุญาตให้พลเมืองใหม่ของตนสามารถรักษาเป็นพลเมืองของรัฐอื่นได้

ในบทความที่ชื่อว่า “Under Two Flags” ไมเคิล โจนส์-คอร์เรีย ได้ย้ำไว้ว่า การให้พลเมืองสองสัญชาติคือแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของรัฐปัจจุบัน เช่น ในปี ค.ศ. 2001 มีรัฐในลาตินอเมริกา กว่า 10 แห่ง ให้สิทธิการเป็นบุคคลสองสัญชาติแก่ผู้อพยพและคนพลัดถิ่นของตน กอปรด้วยบราซิล โคลัมเบีย คอสตาริกา เม็กซิโก สาธารณรัฐโดมินิกัน เอกวาดอร์ เอลซัลวาดอร์ ปานามา เปรู และอุรุกวัย และประเทศแถบแคริบเบียน 10 ประเทศ คือ แอนติกา บาร์เบโดส โดมินิกา เบลีซ เกรนาดา เซนต์คิตส์ เซนต์ลูเชีย เซนต์วินเซนต์และเกรนาดีนส์ จาเมกา และตรินิแดดและโตเบโกต่างก็ให้สองสัญชาติกับผู้อพยพและคนพลัดถิ่นของตน (Jones-Correa, 2001, pp. 998-999)

งานของเจย์ คอสโลสกี ซึ่งในทำนองเดียวกันว่า การให้สองสัญชาติโดยรัฐเป็นแนวโน้มหลักของปัจจุบัน ดังพบในกรณีของอังกฤษ แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ สเปน ซิลี เปรู ปารากวัย นิการากัว กัวเตมาลา โบลิเวีย เอกวาดอร์ คอสตาริกา ฮอนดูรัส สาธารณรัฐโดมินิกัน อาร์เจนตินา และบรรดาประเทศเกิดใหม่หลังการแตกสลายของสหภาพโซเวียตและยูโกสลาเวีย ต่างก็ยอมรับและให้สองสัญชาติแก่ผู้อพยพและคนพลัดถิ่นของตน (Koslowski, 2001, pp. 210-211)

การศึกษาการเลื่อนระดับของรัฐชาติในระยะแรก มิได้ให้ความสำคัญกับประเด็นผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนโดยตรง แต่ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประเด็นการเลื่อนระดับของรัฐชาติถูกนำไปใช้ศึกษาคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน งานที่โดดเด่นได้แก่งานของ อีวา ออสเตอร์การ์ด-นิเอลเซน (Ostergaard-Nielsen, 2003) ไอซี คากลาร์ (Caglar, 2006) และงานเปกกี เลวิตต์และราฟาเอล เดอ ลา เดเฮซา (Levitt and de la Dehesa, 2003)

ออสเตอร์การ์ด-นิเอลเซนและคากลาร์ ศึกษาสนามสังคมข้ามพรมแดนของชาวเคิร์ดในเยอรมันและสเปน เธอทั้งสองชี้ให้เห็นว่ารัฐตุรกีในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 ได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างสำคัญ โดยเข้า

ไปผูกพันกับคนพลัดถิ่นชาวเคิร์ดในต่างแดนผ่านองค์กรหรือสมาคมรักบ้านเกิด (hometown association) ของชาวเคิร์ด โดยมุ่งเป้าให้ชาวเคิร์ดกลับมาลงทุน พัฒนาและผูกพันกับบ้านเกิด แม้ในเยอรมันชาวเคิร์ดพลัดถิ่นจะมีได้รับการรับรองและยอมรับการมีสองสัญชาติ แต่การไปปรากฏของตัวแทนรัฐบาลของรัฐมาตุภูมิในสมาคมรักบ้านเกิดของเคิร์ดในต่างแดน สะท้อนให้เห็นถึงการเลื่อนระดับกิจกรรมของรัฐ และการขยายพื้นที่ทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐตุรกีไปยังต่างแดน (Caglar, 2006, pp. 8-11)

งานของเปกกี เลวิตต์และราฟาเอล เดอ ลา เดชิซา มีขอบเขตการศึกษาที่กว้างกว่า คือ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของรัฐในลาตินอเมริกาและแคริบเบียน รัฐชาติในลาตินอเมริกาและแคริบเบียนส่วนใหญ่ได้รับบทบาทของตนอย่างมีนัยสำคัญ เพื่อตอบรับการขยายตัวของผู้อพยพและคนพลัดถิ่น การปรับตัวที่สำคัญยิ่งก็คือการปรับเปลี่ยนกฎหมายการให้พลเมืองสองรัฐและสองสัญชาติ โดยเลวิตต์และเดอ ลา เดชิซาได้กล่าวย้ำจุดเดียวกับเจเนส-คอรีเรียว่า รัฐชาติ 20 แห่งในลาตินอเมริกาและแคริบเบียนได้รับแก้กฎหมาย โดย 10 รัฐในลาตินอเมริกาแก้กฎหมายและให้การเป็นพลเมืองสองรัฐหรือสองสัญชาติแก่ผู้อพยพและคนพลัดถิ่น 10 รัฐในแคริบเบียนให้สองสัญชาติแก่ผู้อพยพและคนพลัดถิ่น นอกจากนี้ รัฐในลาตินอเมริกาและแคริบเบียนยังปรับโครงสร้างระบบราชการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้อพยพ ปรับนโยบายด้านการลงทุนและสนับสนุนให้ผู้อพยพนำเงินกลับมาลงทุนในประเทศ ขยายการบริการของรัฐไปยังกลุ่มผู้อพยพหรือคนพลัดถิ่นของตนในต่างแดน และเล่นการเมืองเชิงสัญลักษณ์เพื่อชักจูง/ผูกมัดให้คนพลัดถิ่น และผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนยังคงภาคีและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐมาตุภูมิอย่างต่อเนื่อง (Levitt and de la Dehesa, 2003, pp. 587-611)

ดังนั้น สำหรับเลวิตต์และเดอ ลา เดชิซาแล้ว แม้รัฐชาติจะเผชิญกับการท้าทายของโลกาภิวัตน์และการท้าทายสลายลาคีตพรมแดนชาติใหม่และการเป็นพลเมืองใหม่ โดยผู้อพยพและคนพลัดถิ่น แต่รัฐชาติก็มิได้เป็นเหยื่อของใคร หากแต่ยังมีศักยภาพในการแสดงบทบาทสำคัญ ร่วมกับสถาบันทางการเมือง ศาสนาและประชาสังคมอื่นในการสร้างและสนับสนุนกระบวนการข้ามพรมแดนที่พัฒนาแล้วสุด (Levitt and de la Dehesa, 2003, p. 588)

สนามสังคมข้ามพรมแดน เป็นแนวคิดที่พยายามเดินเลยกรอบแนวคิดแบบรัฐชาติ แนวคิดชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยา และมองผู้อพยพในฐานะบุคคลที่ดำรงชีพอยู่ในสนามอำนาจของรัฐและสังคมสองแห่งหรือมากกว่าในเวลาเดียวกัน แต่การก้าวเลยชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยา มิได้หมายถึงการละเลยพิจารณาบทบาทรัฐ เพราะแม้สนามสังคมของสนามสังคมข้ามพรมแดนจะมีได้ถูกขังไว้ภายในพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐชาติ แต่รัฐชาติก็ยังมีควมสำคัญอย่างยิ่งยวด และที่ไม่ยิ่งหย่อนก็คือ รัฐชาติได้สวมบทบาทใหม่ สะท้อนความรับผิดชอบแก่คนอื่น และนิยามใหม่ใครคือสมาชิก การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือ การ

เปลี่ยนแปลงของรัฐผู้ส่งออกคนพลัดถิ่น/ผู้อพยพ ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในทางกฎหมาย นโยบายและการปฏิบัติต่อผู้อพยพ ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น รัฐเหล่านี้กำลังดำเนินการขยายพรมแดน การเป็นพลเมือง รัฐที่กระทำเช่นนี้มีเป็นจำนวนมากรวมถึงรัฐในยุโรปตะวันตก เช่น กรีซ ไอร์แลนด์ อิตาลี และโปรตุเกส ซึ่งเมื่อเร็วๆ นี้ ได้พัฒนานโยบายและสำนวนที่รวมเอาชุมชนพลัดถิ่นในต่างแดน กล่าวอีกนัย การเกิดขึ้นของคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน ส่งผลต่อการปรับหรือเลื่อนระดับรัฐใน 3 ลักษณะ คือ

1. รัฐที่กลายเป็นรัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ (transnational nation-state) รัฐประเภทนี้ ปฏิบัติต่อผู้อพยพในฐานะสมาชิกจากแดนไกลและมั่นคงยาวนาน รัฐเข้าไปรับผิดชอบและปกป้องผู้อพยพในแดนไกล ให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐหรือสองสัญชาติแก่ผู้อพยพและคนพลัดถิ่น

2. รัฐที่กลายเป็นรัฐเลือกปฏิบัติ (Strategically Selective State) รัฐประเภทนี้พบมากกว่าประเภทอื่น และเป็นรัฐที่ตระหนักถึงความสำคัญของผู้อพยพและคนพลัดถิ่นในทางเศรษฐกิจและการเมือง สนับสนุนให้ผู้อพยพสัมพันธ์กับมาตุภูมิอย่างต่อเนื่อง ให้บริการผู้อพยพและคนพลัดถิ่นในต่างแดนบางด้าน แต่ไม่ยอมให้สิทธิการเป็นพลเมืองตามกฎหมายแก่ผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน และคนพลัดถิ่น

3. รัฐที่เป็นรัฐเมินเฉย (Disinterested and Denouncing State) รัฐประเภทนี้มองคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนในฐานะผู้ละทิ้งหรือทรยศต่อมาตุภูมิ ซึ่งรัฐไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ (Levitt and Glick Schiller, 2005, pp.1023-1024)

กล่าวโดยสรุป รัฐในปัจจุบันได้เลื่อนระดับทั้งบทบาท ความเป็นชาติ ความเป็นพลเมือง รัฐบางรัฐได้กลายเป็นรัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ การเป็นพลเมืองได้เคลื่อนออกจากการผูกความเป็นพลเมืองไว้กับชุมชนในระดับชาติ สู่อำนาจการเป็นพลเมืองของชุมชน พลเมืองของเมือง พลเมืองของเมืองแห่งโลก พลเมืองของภูมิภาค พลเมืองของสหภาพยุโรป พลเมืองของโลก พลเมืองหลังรัฐชาติ พลเมืองสองรัฐ พลเมืองข้ามพรมแดน เป็นต้น ชาติเองก็มีได้ผูกไว้กับพรมแดนรัฐ แต่เป็นชาติที่ยืดและขยายเข้าสู่พรมแดนของรัฐอื่นหรือลดทอนลงมาในระดับต่ำกว่าชาติ และรัฐชาติเดิมโดยขบวนการชาติพันธุ์ชาตินิยมหรือขบวนการแบ่งแยกดินแดน

5.3 รัฐ รัฐชาติ กับแนวคิดเรื่องชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น

ข้อมูลที่กล่าวถึงในบทที่ 2-3 สะท้อนให้เห็นว่า แม้ไทยพลัดถิ่นจะอยู่ในดินแดนของพม่า แต่ยังคงผลิตซ้ำความเป็นไทยและแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองไทย คำตอบของยาเลสซุซที่ว่า แม้ไทยที่ไป

อยู่ในแดนฝรั่งก็ยังเป็นไทย เป็นข้าของพระเจ้าอยู่หัวเหมือนกัน (ดำรงราชานุภาพ, 2545ข, น. 425) ก็บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า เขาตระหนักถึงอำนาจหรือเทคโนโลยีแผนที่สมัยใหม่ ที่ใช้ขีดแบ่ง แต่พรมแดนที่ขีดแบ่ง มิได้แบ่งแยกความเป็นไทย คนไทยสามารถเป็นไทยข้ามพรมแดน

เจียน ชูยยัง (สัมภาษณ์) กล่าวย้อนอดีตว่า

คนฝั่งนั้นร้องเพลง 'รักเมืองไทย' ร้องที่ไทยจะได้กลับคืน รักเมืองไทย รักในหลวง รูปพระเจ้าอยู่หัว ใครมาฝั่งไทยก็เอาไป ติดไว้เทิดทูล ไทยอิสลามก็เอาไปติด สมัย ร. 8 สิ้น เขาร้องเพลง 'ประเทศไทยสมัย 89 มีเหตุแสนเศร้า' วันที่ 19 มิถุนายน มหิดลองค์เจ้าได้สิ้นพระชนม์ เมฆฝนหยาดน้ำตกลงมา เขาผูกพันกับฝั่งนี้ คนฝั่งนั้นเชื่อว่ามะริด ปะลอ ทวาย ตะนาวศรี สิงขรเป็นแผ่นดินไทย เขาเชื่อว่าแผ่นดินตรงนั้นเป็นแผ่นดินไทย แดนไทย-พม่าไม่ได้อยู่ที่สิงขร ปากจัน-กระบุรี แดนไทย-พม่าอยู่ที่แนวไม้แขวกหรือไม้แฝก อยู่เหนือทวายขึ้นไป แปกยังงัไม่ทราบ ไม้เมื่อโตขึ้นมันจะเบนออกจากกัน โดยไม่มีใครทำ แยกฝั่งหนึ่งไปไทย ฝั่งหนึ่งไปพม่า คนไทยอยู่ที่นั่นไม่กลับมา เพราะเขาเชื่อว่า แผ่นดินจะเปลี่ยนเป็นไทย เมื่อเปลี่ยนรัชกาล เหมือนที่เคยเป็นมา เขา รอคอย (เจียน ชูยยัง, สัมภาษณ์)

ทั้งยาเลสุขและเจียน ชูยยัง ยืนยันความเป็นไทยด้วยสำนึกและความรักดี แต่มีความต่างตรงที่ ยาเลสุขยอมรับว่าเขตเมืองมะลิวัลย์และตะนาวศรีเป็นแดนฝรั่ง แต่เจียน ชูยยังกลับแลเห็นว่าเขตตะนาวศรี มะริด ปะลอ ทวาย และสิงขรคือแผ่นดินของไทย แดนไทย-พม่าอยู่ที่แนวไม้แฝก ที่น้ำและไม้เบนแยกออกจากกันฝั่งหนึ่งเป็นไทย ฝั่งหนึ่งเป็นพม่า และเป็นแนวเขตแดน อยู่เหนือทวายขึ้นไป ไทยพลัดถิ่นอยู่ในแดนเดิม และรอคอยการเปลี่ยนแผ่นดินกลับเป็นไทย

แม้เราไม่อาจจะสืบร่องรอยได้ว่า ไทยพลัดถิ่นได้เรื่องเล่าตะนาวศรีเป็นแดนเดิมของไทยจากที่ใดโดยแน่ชัด แต่เรื่องเล่าตะนาวศรีเป็นแดนเดิมของไทย เชื่อมโยงกับรัฐไทยและความเป็นไทยก็เป็นเรื่องเล่าและเล่าต่อสืบมาถึงไทยพลัดถิ่นยุคปัจจุบัน

คนเฒ่าคนแก่เล่าสืบต่อกันมาว่า ตะนาวศรีก่อตั้งโดยคนไทย ตะนาวศรีเป็นเมืองเก่า มีเจดีย์อยู่ตรงกลาง เป็นเจดีย์ไทย ตัวหนังสือขอม แต่ลวดลายไทย ตะนาวศรีมีเสาหลักเมือง ตามเรื่องเล่าเสาหลักเมืองลอยมาเหนือน้ำ สมัยเก่าตะนาวศรีมีข้าทาสบริวาร เป็นทาสในเรือนเบี้ย มีคนเข้ามาเรียกในหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ไม่ให้ขาน แต่มีคนขานรับกัน 3 คน ชื่อ มัน คง อยู่ เคยถูกนำไป

ฝั่งในหลุม ก่อนฝั่งหลักเมืองหลักเดิม เสาหลักเมืองหลักเมืองเดิมหลักใหญ่เป็นเสาเหล็ก ตอนหลังพม่าตกแต่งใหม่หมด เอาปูนโบกทับ คนไทยฝั่งนั้นเขาจะจัดงานเฉลิมเมืองตะนาวศรีทุกปี จัดสี่บทอดกันมายาวนาน จัดเฉลิมฉลองตอนวันปีใหม่ ต้องเอามโนราห์ไปรำไปแสดงทุกปี พม่าห้ามไม่ได้ ห้ามจะตายกันทั้งเมือง รำเฉลิมหลักเมืองทุกปี ทรวงทุกปี คนทรงเป็นคนไทย ถ้าหากคนทรงไทยไม่ได้ เอาคนอื่นไปทรง คนทรงจะพูดไทยได้ งานเฉลิมเมืองเป็นงานใหญ่ ลูกหลานไทยอยู่ที่ไหนก็ต้องไป กลุ่มสังขรก็ต้องไป ลังเคี้ยวไป บกเบี่ยนไป ไปทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ พระ เณรก็ต้องไป ตะนาวศรีเป็นของไทย ก่อตั้งโดยคนไทย คนไทยต้องไปร่วมฉลอง (หยืด ชูแก้ว, สัมภาษณ์)

แม้ในบทที่ 2 ผู้เขียนจะชี้ไว้ว่า ปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะเชื่อมโยงสยามผู้ก่อตั้งตะนาวศรีเข้ากับไทยพลัดถิ่นปัจจุบัน แต่กระนั้น เรื่องเล่าของไทยพลัดถิ่นก็เชื่อมไทยพลัดถิ่นเข้ากับสยามผู้ก่อตั้งตะนาวศรี แม้อังกฤษจะแบ่งแยกตะนาวศรีออกจากไทย ทำให้ไทยส่วนหนึ่งกลายเป็นคนพลัดถิ่นในพม่า แต่คนไทยฝั่งนั้นยังมีเรื่องเล่าว่า

แผ่นดินตรงนั้นเป็นของไทย แผ่นดินฝั่งนั้นไทยจะต้องเอาคืน⁷ พูดกันหลายครั้งเมื่อถูกพม่ารังแก ก็คิดว่าแผ่นดินตรงนั้นจะตกเป็นของไทย คนไทยฝั่งนั้นไม่เคยคิดจะเป็นพม่า เราไม่เคยเรียนพระตามแบบพม่า เราเป็นไทยอยู่แดนเดิม จะใช้ไทยพลัดถิ่นก็ไม่ได้ เพราะเราอยู่ในแดนเดิมของไทย คนไทยฝั่งนั้นไม่เคยคิดว่าตนเป็นพม่า จะผิดหรือถูกอย่างไรก็ต้องหนีมาไทย มาอยู่ฝั่งไทย เราเป็นคนไทยจะให้พม่าได้อย่างไร ตะนาวศรี สิงขรไม่ได้เป็นของพม่า เป็นของไทยและเป็นไทยมาโดยตลอด เทือกเขาตะนาวศรีก็ไม่ได้อยู่ตรงนี้ ตามที่หนังสือประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ไทยเข้าใจ เทือกเขาตะนาวศรีคือเขาพระบาท เป็นเทือกเขาที่ติดเมืองตะนาวศรี มีรอยพระพุทธรูปอยู่ เป็นพระบาทข้างขวา หันหน้ามาด้านตะวันออก และไม่ใช่เทือกเขาพรมแดนปัจจุบัน พรมแดนไทย-พม่าไม่ได้อยู่ด้านสิงขร ด้านสิงขรที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ด้าน

⁷ ตามทัศนะของไพฑูรย์ ทับทิมสุวรรณ ไทยพลัดถิ่นในยุคปัจจุบัน ยังเชื่อว่าแผ่นดินตะนาวศรีจะกลับเป็นของไทย เหมือนดังความเชื่อของไทยพลัดถิ่นในยุคก่อนหน้านั้น ความเชื่อดังกล่าว เป็นสิ่งที่ยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นในหมู่ไทยพลัดถิ่นสิงขร ลังเคี้ยวและบกเบี่ยน และถูกตอกย้ำและปลุกฝังอีกครั้งโดยเจ้าหน้าที่ราชการไทย ทั้งทหารและฝ่ายความมั่นคงผู้เข้าไปสัมผัสพื้นที่ กล่อมเกลางและปลุกฝังให้กับไทยพลัดถิ่นเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อให้อยู่เฝ้าแผ่นดินเพื่อรอคอยการเปลี่ยนแปลงและรอแผ่นดินกลับคืนเป็นไทย (ไพฑูรย์ ทับทิมสุวรรณ, สัมภาษณ์)

สิงขรของไทยปัจจุบัน พรมแดนไทยพม่าอยู่ที่แนวไม้แฝก แนวไม้แฝกอยู่ที่เข้ พวกเรามาปี 2539 ไม่มาก่อนหน้านั้นเพราะสิงขรยังอยู่ได้ ตอนหลังเราอยู่ไม่ได้ ก็ต้องมา ถ้าทนไหว ไม่มา เพราะตรงนั้น เป็นแผ่นดินของเขาเหมือนกัน ปัจจุบันยังมีคนไทยอยู่ในสิงขร ยังเข้ามากันไม่หมด ยังเสียดายแผ่นดินไทย รุ่นผมยังไม่ได้แผ่นดินตรงนั้นเป็นไทย รุ่นลูกรุ่นหลานไม่แน่ แผ่นดินตรงนั้นอาจจะเป็นของไทย (ประทีป ภูแพทย์, สัมภาษณ์)

เรื่องเล่าตำนานศรีเป็นส่วนหนึ่งของไทย คนที่อยู่ในตำนานศรีเป็นคนไทย นอกจากจะเล่าและเล่าต่อโดยผู้ใหญ่อายุไทยพลัดถิ่นแล้ว เรื่องทำนองนี้ยังปรากฏในจดหมายของเยาวชนไทยพลัดถิ่น

“สิ่งแรกที่ยากจะบอกท่าน คือ ความเป็นมาของพี่น้องไทยพลัดถิ่น...เมื่อก่อนพวกเขาเคยอยู่ในแผ่นดินไทยก่อนที่จะเสียดินแดนให้กับพม่า ถึงแม้ว่าจะรู้ว่าเสียดินแดน แต่ทุกคนก็ยังอยู่ เพราะหวังว่าสักวันหนึ่งคงต้องกลับมาเป็นของไทยเหมือนเดิม จนเข้าสู่ยุคเผด็จการ พวกพี่น้องไทยพลัดถิ่นโดนกดขี่ข่มเหงจนทนไม่ไหว จึงได้ลาแผ่นดินเกิดที่เคยเป็นของไทยมาก่อน เพื่อมาอยู่กับพ่อของตนเอง ทุกคนต้องจากมาด้วยน้ำตา เพราะยังรักแผ่นดินเกิดที่ปู่ย่าเคยรักษาไว้ เป็นร้อยๆ ปี แต่สุดท้ายก็ต้องทิ้ง เพราะทนกับกฎหมายเผด็จการไม่ไหว พอมาถึงทุกคนบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าจะขอตายอยู่เมืองพ่อในประเทศไทยนี้ จะไม่กลับไปพม่าอีกแล้ว แต่พวกเราไม่เคยรู้เลยว่าประกาศกระทรวงมหาดไทย 9 มีนาคม 2519 เป็นเส้นแบ่งมิให้พี่น้องไทยพลัดถิ่นเดินทางเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ถ้าเข้ามาอยู่ก็ให้ถือว่าหลบหนีเข้าเมืองหรือเป็นคนต่างด้าว ทุกคนก็กลายเป็นพม่า เป็นสิ่งที่พี่น้องไทยพลัดถิ่นรับไม่ได้ เพราะทุกคนก็มีหัวใจ เลือดเนื้อ วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่บอกได้ชัดว่า พวกเราเหล่านี้มิใช่พม่า แต่เป็นคนไทยที่ถูกลี้ม...ที่ผมอยากรู้คือทำไมพวกท่านจึงไม่ให้โอกาสกับเด็กที่เป็นไทยด้วยกันบ้าง...ทั้งๆ ที่เราก็คือไทยเหมือนพวกท่าน แต่เราต่างกันนิดเดียว ไทยพลัดถิ่นไม่มีบัตร แต่วิถีชีวิตเราเหมือนกันทุกอย่าง ไม่ว่าจะภาษา ศาสนา วัฒนธรรม คนไทยพลัดถิ่นรับรองได้ว่าร้องเพลงชาติไม่ออกเป็นเพลงลอยกระทงแน่...ทุกวันนี้ พี่น้องไทยพลัดถิ่นก็รักชาติเหมือนท่านทุกคน” (จดหมาย, ภาคผนวก ง)

เนื้อความของจดหมายย้ำเน้นว่า “พวกเราเคยอยู่ในแผ่นดินไทย” แม้ว่าจะรู้ว่า “เสียดินแดน แต่ทุกคนก็ยังอยู่ เพราะหวังว่าสักวันหนึ่งคงต้องกลับมาเป็นของไทยเหมือนเดิม” ไทยพลัดถิ่น “ทุกคน

ก็มีหัวใจ เลือดเนื้อ วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่บอกได้ชัดว่า พวกเราเหล่านี้มิใช่พม่า” พวกเขา “เป็นไทยเหมือนพวกท่าน” และ “ทุกวันนี้ พี่น้องไทยพลัดถิ่นก็รักชาติเหมือนท่านทุกคน”

บางตอนของเพลงไทยพลัดถิ่นก็บอกกล่าวความเป็นไทยในแดนเดิม เช่น ในเพลง “คอย” ที่กล่าวว่าไทยพลัดถิ่น คือ คนที่ “เกิดในต่างแดนในแคว้นพม่าแดนไกล ที่เคยเป็นเขตไทยนานมา” ที่วีรชนผู้กล้าของไทย “แลกได้มาด้วยเลือดด้วยเนื้อ เพื่อลูกหลานคนไทย” ซึ่งรวมถึงคนไทยที่เป็นไทยพลัดถิ่น และเพราะ “มหาอำนาจยิ่งใหญ่ย้ายไทย เข้ามาแบ่งปัน” พวกเขานั้น “จึงพลัดถิ่น” (คอย, เพลง) เพลง “คนไทยทอพอถอ” แต่งโดยลูกหลานไทยพลัดถิ่นคนเดียวกันบอกกล่าวคล้ายคลึงกัน แต่มีนัยยะของความต่าง เพราะย้ำเน้นต้นกำเนิดเดียวกันของไทย ไทยผู้เป็นไทยพลัดถิ่นปัจจุบันมีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นราชธานีหัวเมืองของไทย เพลงจึงสะท้อนกำเนิดความเป็นชาติไทยร่วมกัน ไทยทั้งสองฝั่งต่างร่วมชะตากรรมและเจ็บปวดเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา

คนไทยในสมัยโบราณ มีเรื่องเล่าขานถึงตำนานนักรู้ บ้านเมืองรุ่งเรืองเฟื่องฟู ลูกหลานได้อยู่อย่างสบายร่มเย็น แผ่นดินของเรากว้างไกล ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา แผ่นดินค่อนข้างประเทศเมียนมาร์ ยังต้องตกมาเป็นของคนไทย ลูกหลานอยู่มาหลายปี กรุงธนบุรีราชธานีหัวเมือง ประชาชนรุ่งเรืองร่มเย็น จนมาเกิดยุคเข็ญครั้งอยุธยา อยุธยาเราเสียเมืองให้พม่า ประชาชนทุกคนหลังน้ำตา บ้างก็ถูกเข่นฆ่ากระทำทารุณ วิชาอาคมบ้านเมืองวายวุ่น แผ่นดินครุกรุ่นไปกับไฟสงคราม เราเสียกรุงศรี แผ่นดินที่เคยกว้างใหญ่ เราเสียธนบุรี แผ่นดินที่ลูกหลานไทย จำต้องอาศัยเมื่อแผ่นดินไทยถูกแบ่งปัน เรื่องราวมีมายาวนาน เรื่องของลูกหลานคนไทยพลัดถิ่น สร้างบ้านเรือนอยู่ท่ามาหากิน บนแผ่นดินที่เราเสียไป ทุกคนอยู่กันอย่างจำใจ ภายใต้กฎหมายของพม่าเผด็จการ (คนไทยทอพอถอ, เพลง)

การเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์และชาติเดียวกันระหว่างคนไทยฝั่งไทยและธนบุรีถูกย้ำเน้น และปรากฏเด่นชัดและชัดเจนมากขึ้นในเพลง “เผ่าเดียวกัน”

ก่อนจะเป็นไทย เทือกเขาอัลไต่นั้นคือที่อยู่ ชนเผ่าได้ร่วมต่อสู้ อยู่ร่วมกันเป็นเผ่าพันธุ์ มีประเพณีวัฒนธรรมเป็นความสำคัญ ให้อยู่ร่วมเผ่าพันธุ์ รวมกันเป็นชาติไทย เราถูกรุกรานจนต้านเอาไว้ไม่ได้ จนทิ้งถิ่นแยกย้ายลงใต้ ตามลำน้ำโขง แยกสาละวินคือถิ่นพี่น้องชาติไทย แยกจากพี่น้องชาวไทย ไหลลงใต้เข้าสู่แหลมทอง มีสุโขทัย อยุธยา เป็นราชธานี ชนเผ่าไทย

ในยุคนี้มีบาร์มีกว้างใหญ่ไพศาล จึงได้ครอบครองแหลมทองในปัจจุบัน ประกาศศักดา พงศ์พันธุ์ทุกวันจึงเป็นชาติไทย ประเทศไทยขอให้คนไทยนั้นได้กลับคืน ไทยพลัดถิ่นทั่วพื้น รอบรั้วประเทศไทย ให้คืนสัญชาติพวกเขาจะได้ใหม่ เพราะชนเผ่าพงศ์ไทยของเรา มันเผ่า เดียวกัน

เรื่องเล่าที่กล่าวมาทั้งหมด สะท้อนถึงความเป็นชาติ และเป็นชาติเดียวกันของคนทั้งสอง ฝ่าย เรื่องเล่าบางตอนกล่าวถึงกำเนิดชาติและความเป็นไทยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย และบางตัวบทสืบ ย้อนความเป็นชาติความเป็นไทยร่วมเผ่าเดียวกันของไทยพลัดถิ่นและไทยฝั่งไทย มาตั้งแต่สมัย ไทยอยู่ในเทือกเขาอัลไต

แน่นอนในมิติประวัติศาสตร์ ตำนานเทือกเขาอัลไต ถูกกล่าวอ้างโดยจิตร ภูมิศักดิ์ ไว้ ตั้งแต่สมัยไพฑูริย์ ทับทิมสุวรรณ ผู้แต่งบทเพลงข้างต้นเป็นเด็ก จิตร ภูมิศักดิ์เสนอให้เลิกเชื่อทฤษฎี ของฝรั่งที่เป็นตำนานเล่าขานว่าชนชาติไทย “หนีการรุกรานหัวซุกหัวซุนมา ก็สามารถรบชนะเจ้าของ ถิ่นเดิม ตั้งอาณาจักรใหม่...ได้ทันทีชั่วข้ามคืนเหมือนเนรมิต” (2540, น. 108)^๑ นักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง ระบุว่า “คนไทยไม่ได้มาจากไหน คนไทยอยู่ที่นี้” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2548, น. 88) อยู่ที่ไทยอยู่ใน ปัจจุบัน และคนรุ่นหลังอาจจะไม่เชื่อเรื่องเทือกเขาอัลไต แต่บทเพลงและเรื่องเล่าข้างต้นก็สะท้อนมายา คติ (myth) และความจำร่วม (collective memory) เกี่ยวกับต้นกำเนิดชาติไทย ซึ่งนักวิชาการและผู้ เชี่ยวชาญด้านชาติและชาติพันธุ์พีเคระหว่า คือปัจจัยและเครื่องมือสำคัญในการเป็นชาติและสะท้อน สำนึกการเป็นชาติเดียวกันของผู้คน (Smith, 1986; 1999; Levinger and Lytle, 2001; Muro, 2005; Bell, 2003) ชาติสร้างผ่านเรื่องเล่าและการเล่า (narration) ซึ่งไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับข้อเท็จจริง ประวัติศาสตร์ (Rajah, 2002; Muro, 2005) และที่สำคัญ มายาคติและความจำร่วมที่เล่าและกล่าวขาน โดยไทยพลัดถิ่นเป็นชุดเดียวกันกับที่จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้สร้างชาติไทย ชุดเดียวกันกับที่ปรากฏใน งานของหลวงวิจิตรวาทการ (2549) และชุดเดียวกันกับที่ใช้ เรื่องศิลป์ใช้ “ปลุกใจนักเรียน” (ใช้ เรื่องศิลป์, 2481) ในช่วงพหุทธศวรรษ 2480

^๑ หนังสือของจิตร ภูมิศักดิ์ เล่มที่อ้างถึง ถูกนำมาตีพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 แต่ ในคำนำฉบับพิมพ์เมื่อปี 2540 กล่าวว่าจิตร ภูมิศักดิ์ เขียนงานชิ้นนี้ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2507 ซึ่งเป็น ช่วงที่ไพฑูริย์ ทับทิมสุวรรณ ผู้แต่งบทเพลงข้างต้นยังอยู่ในวัยเด็ก-ไพฑูริย์ ทับทิมสุวรรณ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2503 ที่บ้านห้างปรุ ตำบลกบเจ็ย

เรื่องเล่าทั้งที่เป็นคำบอกเล่าและบทเพลงข้างต้น จึงเป็นบทสะท้อนสำนึกการรวมและการเป็น “เผ่าพงศ์” เผ่าพันธุ์เดียวกันระหว่างไทยในตะนาวศรีและไทยฝั่งไทย และเป็นสำนึกความเป็นชาติหรือลักษณะความเป็นชาติของไทยพลัดถิ่น ผู้มีมายากติและความจำร่วมเกี่ยวกับชาติและกำเนิดชาติ ซึ่งเป็นชุดเดียวกันกับคนในฝั่งไทยในยุคการสร้างชาติไทย และไม่ว่าการคิดและจินตนาการว่าเขตตะนาวศรีเป็นแผ่นดินเดิมของไทย พรมแดนไทย-พม่าอยู่ที่แนวไม้แฝงแยกไทยพม่าทั้งน้ำและป่าจะเป็นเรื่องจริงหรือไม่ แต่การคิดและจินตนาการในลักษณะนี้ ก็ใช้จะแตกต่างไปจากการที่หนังสือภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ชาตินิยมของไทยระบุว่า มะริดและตะนาวศรี คือ “ดินแดนหมายเลข 2” ที่ไทยสูญเสียไป (ทองใบ แดงน้อย, 2547, น. 38-39)

ข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน เราไม่อาจจะทราบได้ว่า ไทยพลัดถิ่นสร้างเรื่องเล่าร่วมเผ่าพันธุ์กับคนฝั่งไทยมายาวนานเพียงไร แต่ถ้ายึดตามคำกล่าวของประทีป ปฎิแพทยที่ว่า “การสร้างชาติ สร้างความเป็นไทย เราสร้างมาด้วยกัน” (ประทีป ปฎิแพทย, สัมภาษณ์) เรื่องเล่าความเป็นชาติและความเป็นไทย การให้ความสำคัญกับชาติและความเป็นไทยโดยไทยพลัดถิ่น ก็อาจจะเกิดขึ้นในยุคใกล้เคียงกับการสร้างความเป็นชาติในสังคมไทย หรืออาจจะเกิดในยุคใกล้เคียงกับที่ยาเลสซูกกล่าวยืนยันว่า การเป็นไทยข้ามพรมแดน (ดำรงราชานุภาพ, 2545ข, น. 424) ไทยพลัดถิ่นทั้งที่อยู่ในฝั่งพม่าในอดีตและปัจจุบัน และทั้งที่อยู่ในฝั่งพม่าในอดีตและในฝั่งไทยในปัจจุบัน ต่างมีเรื่องเล่าและความจำร่วมเกี่ยวกับกำเนิดชาติและความเป็นไทยที่สืบย้อนไปยาวไกลถึงอยุธยา สุโขทัยและแม้แต่ในยุคเทือกเขาอัลไต แม้จะมีเรื่องเล่าและความจำร่วมเกี่ยวกับความเป็นชาติและความเป็นไทย แต่ความเป็นชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น มิใช่ความเป็นชาติและความเป็นไทยที่บรรจุอยู่ในพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติไทยปัจจุบัน ความเป็นชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นคือสิ่งที่อยู่นอกและข้ามพรมแดนภูมิศาสตร์ ซึ่งปรากฏและมีมาตั้งแต่ยุคของยาเลสซูกเลยมาถึงปัจจุบัน ดังเห็นได้จากคำยืนยันของไทยสิงขรปัจจุบันกล่าวว่า “พวกผม...เกิดที่นี่ อยู่ที่นี้มาไม่รู้กี่ร้อยปี...มันเป็นคนสัญชาติไทย เกิดในแผ่นดินพม่า พวกผมมันเกิดในนี้แหละ แต่พี่น้องในเมืองไทยนั่นมี” (ไทยสิงขร, วิดิทัศน์) “ฉันคือคนไทย...เกิดที่นี่...ที่สิงขร” (ไทยสิงขร, วิดิทัศน์) และขอเป็นไทยข้ามพรมแดนและอยู่ในสิงขรต่อไป แต่ขอ “มีสิทธิเหมือนคนไทยฝั่งไทย” อยากได้ความสะดวกสบายในการเป็นไทยข้ามพรมแดน โดยขอให้รัฐไทยให้ “ความสะดวกสบายในการเดินทางไประหว่างเมืองไทยกับสิงขร” (ไทยสิงขร, วิดิทัศน์)

ความเป็นชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีทั้งความเหมือนและความต่าง เข้ากันได้และเข้ากันไม่ได้กับแนวคิดเรื่องชาติและความเป็นไทยในทฤษฎีรัฐหรือรูปแบบรัฐที่พัฒนาขึ้นในสังคมไทย ตาราง 5.3 นำเสนอข้อเปรียบเทียบคร่าวๆ ของประเด็นข้างต้น

ตาราง 5.3

ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดว่าด้วยรัฐกับไทยพลัดถิ่น

ประเภทแนวคิดรัฐสยาม	ลักษณะสำคัญของรัฐ	ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับไทยพลัดถิ่น
1. รัฐแมนดาลา	-มีหลายศูนย์อำนาจ อำนาจและการใช้อำนาจเข้มข้นบริเวณใกล้ศูนย์กลางและเจือจางลงตามระยะทาง พรมแดนรัฐเป็นแถบที่บดและทับซ้อนกัน รัฐมิได้ยึดครองพื้นที่	-การเป็นไม่เป็นชาติสยาม ไม่สำคัญเพราะรัฐในยุคนั้นมิได้ผูกโยงรัฐเข้ากับชาติ
2. รัฐเครือข่าย	-มีหลายศูนย์อำนาจ รัฐมิได้ยึดอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน แต่เกาะเกี่ยวกันโดยเครือข่าย ความสัมพันธ์การแต่งงาน ประชากรประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ	-การเป็นไม่เป็นชาติสยาม ไม่สำคัญเพราะรัฐในยุคนั้นมิได้ผูกโยงรัฐเข้ากับชาติ
3. รัฐจักรวรรดิ	-รัฐเป็นของกษัตริย์ ไม่มีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนอย่างแท้จริง รัฐอธิปไตยใช้อำนาจการปกครองอย่างหลวมๆ และอำนาจกระจายไปยังเสนาบดี หัวเมืองมีอิสระในการปกครอง ประกอบด้วยชาวต่างชาติ ต่างภาษา	-การเป็นไม่เป็นชาติสยาม ไม่สำคัญเพราะรัฐในยุคนั้นมิได้ผูกโยงรัฐเข้ากับชาติ
4. รัฐก่อน Geo-Body	-รัฐถอดแบบจากจักรวาล, ไม่มีพรมแดนชัดเจน รัฐไม่ยึดอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน อำนาจอธิปไตยซ้อนทับ รัฐอำนาจน้อยกว่าสวามิภักดิ์ ต่อรัฐอำนาจเหนือมากกว่า 1 แห่ง รัฐกับความเป็นชาติแยกขาดจากกัน	-การเป็นไม่เป็นชาติสยาม ไม่สำคัญเพราะรัฐในยุคนั้นมิได้ผูกโยงรัฐเข้ากับชาติ
5. รัฐ-ชาติ รัฐสมบูรณาญาสิทธิธิ์ในงานของ ร. 6	-มีอาณาเขตดินแดนแน่นอน พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของชาติ อำนาจอธิปไตยเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	-ไทยพลัดถิ่นถูกรวมเป็นไทย เพราะชาติเท่ากับภาษาและความภักดี
6. รัฐ-ชาติมาตรฐาน	-มีอาณาเขตดินแดนแน่นอน ประชากรเป็นชาวไทยหรือชาวสยาม ยึดมั่นอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน ชาติ และดินแดนถูกทำให้เป็นธรรมชาติ	-ไทยพลัดถิ่นถูกตัดขาดจากความเป็นไทย เพราะความเป็นชาติหยุดลงตรงชายแดน

ตาราง 5.3 (ต่อ)

7. แนวคิดรัฐ-ชาติ ในงานศึกษาโลกา ภิวัตน์ของไทย	-ประกอบด้วยประชากร อาณาเขตดินแดน แน่นอน อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน พรมแดนรัฐ-ชาติถูกทะลุผ่าน บรรษัทข้าม ชาติมีอิทธิพลเหนือรัฐ รัฐ-ชาติ	-ไทยพลัดถิ่นไม่ถูกรวม เพราะ แนวคิดนี้ยังไม่พบทวน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ ชาติ
8. แนวคิดรัฐ-ชาติ เลื่อนระดับ/รัฐ- ชาติข้ามพรมแดน รัฐ-ชาติ	-อำนาจรัฐเลื่อนระดับทั้งขึ้นบน ลงล่าง และออก ข้างให้องค์กรอื่น เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน อำนาจรัฐขยายเข้าสู่พื้นที่ของรัฐอื่น การเป็น พลเมืองเลื่อนระดับสู่การเป็นพลเมืองของชุมชน การเมืองทั้งในระดับภูมิศาสตร์เหนือและต่ำกว่า รัฐ-ชาติลงมา ชาติขยายไปอยู่ในเขตแดนของรัฐ อื่นหรือชาติขยายใหญ่กว่าพรมแดนภูมิศาสตร์ ของรัฐ-ชาติ	-ไทยพลัดถิ่นสามารถรวมเป็น ไทยได้อย่างแนบแน่น และ สมบูรณ์

จากตาราง 5.3 จะเห็นได้ว่ามีเพียงแนวคิดรัฐ-ชาติมาตรฐาน ทั้งที่ปรากฏในตำราพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ หนังสือเอกสารทางราชการ ตำราเรียนเด็กประถม-มัธยม หนังสือประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์ ชาตินิยมของไทย เอกสารวิชาการว่าด้วยโลกาภิวัตน์ของไทยเท่านั้นที่สังกัดกันความเป็นชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น และแนวคิดนี้เพียงจะมีผลและมีอิทธิพลต่อการเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา แต่คนกลุ่มเดียวกันนี้ สามารถเป็นชาติและเป็นไทยได้ภายใต้แนวคิดรัฐ-ชาติ ที่ทรงนำเสนอโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสามารถเป็นไทยตามแนวคิดรัฐ-ชาติเลื่อนระดับ

5.4 สรุป

เนื้อหาของบทให้ความสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบรัฐแบบต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบรัฐกับแนวคิดความเป็นชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่น แนวคิดและรูปแบบรัฐที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา คือ แนวคิดรัฐแบบแมนดาดา แนวคิดรัฐแบบเครือข่าย แนวคิดรัฐก่อนภูมิอัตโนมัติ แนวคิดรัฐทั้งสามรูปแบบนี้ เป็นแนวคิดที่นักวิชาการนำมาศึกษาวิเคราะห์รัฐในสังคมไทยก่อนที่

รัฐไทยจะแปรเปลี่ยนหรือพัฒนาไปสู่การเป็นรัฐ-ชาติหรือรัฐประชาชาติ ผู้นำแนวคิดดังกล่าวมาศึกษา รัฐไทยได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐไทยก่อนการเกิดรัฐ-ชาติเป็นรัฐที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสายสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นรัฐที่เน้นการควบคุมกำลังคน มากกว่าการควบคุมพื้นที่หรืออำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ อำนาจอธิปไตยของรัฐซ้อนทับกับรัฐอื่น ในรัฐหนึ่งมีอำนาจอธิปไตยหลายศูนย์ อำนาจอธิปไตยของรัฐมิได้ถูกผูกขาดโดยกษัตริย์ แต่ถูกแบ่งถ่ายไปยังขุนนางหรือถ่ายโอนไปยังศูนย์อำนาจที่อยู่ชายขอบของรัฐ รัฐไม่มีพรมแดนทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจนอย่างชัดเจน รัฐในลักษณะนี้จึงมิได้ให้ความสำคัญกับชนชาติ คนที่เป็นองค์ประกอบของรัฐสยามจึงไม่จำเป็นต้องเป็นคนสยาม

รัฐ-ชาติหรือรัฐประชาชาติ ที่ให้ความหมายและนิยามรัฐว่าประกอบด้วยประชากร ดินแดนที่แน่นอนอน รัฐบาลและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน คือ แนวคิดรัฐที่พัฒนาขึ้นในตะวันตกในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 และเข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยนับตั้งแต่ยุคการปฏิรูปการเมืองการปกครองครั้งใหญ่ของไทยสมัยรัชกาลที่ 5 แต่แนวคิดรัฐ-ชาติในสังคมไทยยุคนั้น ยังมิได้ถูกสถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงและครอบงำแนวคิดของคนในสังคม เพราะยังแลเห็นความไม่ลงตัวหรือสวมทับกันสนิทระหว่างแนวคิดเรื่องชาติกับพรมแดนภูมิศาสตร์ เพราะชาติถูกพิจารณาในฐานะชุมชนทางภาษาและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งความภักดีนั้นไม่จำเป็นต้องถูกขังหรือจองจำไว้ในพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ

แนวคิดรัฐรูปแบบสุดท้ายที่หยิบยกขึ้นมาพิจารณาคือแนวคิดรัฐ-ชาติข้ามพรมแดน ซึ่งเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากการศึกษาการปรับตัวของรัฐ เมื่อรัฐต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ กระแสการนำชาติออกนอกพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ โดยกลุ่มผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนและคนพลัดถิ่นที่มีและขยายตัวมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลต่อการปรับตัวของรัฐบางรัฐต้องปรับตัวกลายเป็นรัฐที่เลื่อนระดับของอำนาจหน้าที่ของรัฐ นิยามความเป็นชาติและการเป็นพลเมืองใหม่ รัฐ-ชาติบางรัฐกลายเป็นรัฐ-ชาติข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ ที่ปฏิบัติการสนับสนุน ปกป้อง ควบคุม คุ่มครองพลเมืองเลยขอบพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ ขยายแนวคิดเรื่องชาติไปรวมเอาผู้อพยพที่ดำรงชีพในต่างแดน และให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐและสองสัญชาติ

ส่วนท้ายของบท ได้หยิบยกเอาแนวคิดเรื่องชาติและเรื่องความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นขึ้นมาพิจารณา โดยได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องชาติและความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นถูกสร้างหรือผลิตขึ้นในยุคที่ใกล้เคียงกับการสร้างชาติและสร้างความเป็นไทยในสังคมไทย ความเป็นชาติและความเป็นไทย

ของไทยพลัดถิ่นถูกสร้างผ่านเรื่องเล่า โดยในเรื่องเล่าดังกล่าว ไทยพลัดถิ่นถือตนเป็นคนไทย เป็น
เผ่าพันธุ์เดียวกันกับไทยฝั่งไทย ตะนาวศรีซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยพลัดถิ่นเป็นราชอาณาจักรหัวเมือง

การเป็นชาติและเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นจึงเป็นชาติและเป็นไทยข้ามพรมแดน แนวคิดชาติ
และไทยข้ามพรมแดนในลักษณะนี้ อาจจะสวมทับกันได้กับรัฐ-ชาติตามแนวคิดของสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวและแนวคิดรัฐ-ชาติข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ แต่ไม่อาจเข้ากันได้กับแนวคิดรัฐ-ชาติ
มาตรฐานในสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่รัฐไทยได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์รัฐ-ชาติไทยมีการ
เลื่อนระดับและปรับตัว แต่ไทยพลัดถิ่นจึงยังคงเป็นคนพลัดถิ่นและไทยเถื่อน เพราะรัฐไทยยังไม่ปรับ
และเลื่อนระดับแนวคิดเรื่องชาติและพลเมือง

สำนักหอสมุด